

Kritická analýza zřízení evangelické církve v Předlitavsku

Adam Csukás

Právnická fakulta, Univerzita Karlova

E-mail: adam.csukas@gmail.com

Critical Analysis of the Church Constitution of the Protestant Church in Cisleithania

Abstract:

The paper deals with the legal history of Protestant church, especially with the leading ideas of the Church Constitution of 1861, as well as with the circumstances of the adoption of the Church Constitution of 1866. It pays special attention to the national and confessionalistic efforts of Bohemian and Moravian Protestants, both Reformed and Lutheran, and therefore further deals with the proposal for the establishment of the Bohemian-Moravian Synod and the proposal of the Church Constitution of Čáslav, which in 1917/1918 influenced the merger of the Czech-speaking Bohemian and Moravian Protestant congregations into the Evangelical Church of Czech Brethren.

Keywords:

Evangelical Church of Czech Brethren; Protestant church; Reformed church; Lutheran church; Protestantism; 19th century; Cisleithania; Austria; Hungary; Austria-Hungary; church law; church constitution; Bohemian-Moravian Synod; Church Constitution of Čáslav

Klíčová slova:

Českobratrská církev evangelická; evangelická církev; reformovaná církev; luterská církev; protestantismus; 19. století; Předlitavsko; Rakousko; Uhersko; Rakousko-Uhersko; církevní právo; církevní zřízení; česko-moravský synod; čáslavské církevní zřízení

DOI: 10.14712/2464689X.2019.37

Financování: Tento příspěvek vznikl na základě plné finanční podpory a je výstupem projektu SVV č. 260358 s názvem: „Kritická analýza pramenů práva se zřetelem na problémy jejich interpretace a retroaktivitu“.

„S překladem titulu synodní senior si nevědí rady,“ píše synodní senior Českobratrské církve evangelické (ČCE) Daniel Ženatý ve své zprávě o návštěvě sesterských církví ve Spojených státech amerických, kterou podnikl v létě 2018. „V tom tedy věru příliš ekumenicky vstřícní nejsme, ba právě naopak. Je to pro ně nesrozumitelné ‚cosi‘, s čím, sice s respektem, leč bezradně, zacházejí. Býval jsem představován jako: generální sekretář ČCE (*General Secretary of the ECCB*), prezident ČCE (*President of the ECCB*), moderátor ČCE (*Moderator of the ECCB*), biskup ČCE (*Bishop of the ECCB*), ředitel ČCE (*Director of the ECCB*); a určitě ještě nějak. Tož tak, přesto žiju.“¹

Myslím, že tato slova zcela vystihují podstatu církevního zřízení Českobratrské církve evangelické. Přiměřeně starobylé, prakticky nedotknutelné, vně církve nesrozumitelné, a přesto – nebo právě proto – úctyhodné *tajemství*. Proč američtí presbyteriáni – bezprostřední souvěrci českobratrských evangeliků – nechápou, jaké je postavení synodního seniора v Českobratrské církvi evangelické? Přemýšlíme vlastně někdy nad tím, kde se vzaly dnes již tradiční evangelické výrazy jako sborové shromáždění, seniorátní kurátor nebo povšechný sbor, jež jsou do jiných řečí – snad s výjimkou některých středoevropských jazyků – takřka nepřeložitelné a i v češtině málo srozumitelné?

Bernard Gilliéron napsal knihu *Bible nepadla z nebe*. V češtině vyšla hned několikrát v překladu Jana Keřkovského.² Církevní zřízení Českobratrské církve evangelické překvapivě rovněž z nebe nespadlo, ač jsme snad někdy (bezděky) náchylní o něm takto uvažovat, a to z prostého důvodu: církevní zřízení českobratrských evangeliků se od roku 1861, kdy evangelici v Předlitavsku³ obdrželi svou vůbec první psanou církevní ústavu, ve svých podstatných rysech příliš nezměnilo.⁴

Domnívám se, že právě z tohoto důvodu je i dnes nezbytně nutné zabývat se okolnostmi vzniku církevního zřízení z roku 1861, a to především 1) osvětlit vůdčí ideje, na nichž je zbudováno, a 2) postihnout jejich dobovou reflexi. Čteme-li totiž v časopise z poslední čtvrtiny 19. století, že toto církevní zřízení „nenadchlo nikoho od samého počátku a nevžilo se vzdor tomu do dnešní chvíle,“ a že „úmornost, již vyvozuje, brání i klamu, že by to mohlo někdy lépe býti,“⁵ nabývá teze, že bez významnější změny platí již půldruhá století, vážného významu i pro úvahy o směřování Českobratrské církve evangelické v 21. století.

1. Vůdčí ideje církevního zřízení

„Od roku 1781–1848 podobala se evangelická církev podruhu a cizinci, ježž majitel v svém domě trpí tak dlouho, jak se mu líbí, a vyhnati jej může, kdy se mu zachce,“ píše evangelický

¹ Děkuji synodnímu seniorovi Danielu Ženatému za laskavé svolení otisknout tento výňatek z jeho cestovní zprávy určené pro synodní radu ČCE.

² Srov. GILLIÉRON, B. *Bible nepadla z nebe: Strhující historie jejího zrození*. 3. vydání. Jihlava: Mlín, 2011, 111 s.

³ Předlitavsko (Cislajtánie) je neoficiální název užívaný pro Království a země na říšské radě zastoupené, což byl v letech 1867 až 1915 poněkud nepraktický úřední název „neuherské“ části Rakouska-Uherska. Úřední název Rakousko se používal pouze ve válečných letech 1915 až 1918, a to k velké nelibosti českého národa.

⁴ Často tradované tvrzení, že ČCE po svém vzniku v roce 1918 přijala nové církevní zřízení, vyvracím ve svém článku CSUKÁS, A. Ústavní počátky Českobratrské církve evangelické. *Revue církevního práva*, 2018, č. 73–4, s. 67–95, zejména s. 92–93.

⁵ Revise církevního zřízení. *Jednota*, 1887, č. 8, s. 117.

dějepisec.⁶ „Od roku 1849–1861 podobala se zase výměnkáři, majícímu sice pojištěný byt, neznajícímu ale, v kterém koutě hospodářova stavení bezpečně usaditi se smí. Hospodář jej sice nesmí vyhnati, ale honiti jej může z kouta do kouta.“⁷ Právě v období rozpínajícím se od roku 1849 do roku 1861, které náš historik výstižně nazývá „mrtvým desetiletím“,⁸ vznikla předloha církevního zřízení z roku 1861. Jaké události předcházely zásadnímu zlomu v chronologii předlitavského protestantismu, jímž otištění církevního zřízení v říšském zákoníku zajisté bylo?

Mladičský František Josef krátce poté, co usedl na císařský trůn, s vojenskou pomocí rozhánil ústavodárný kroměřížský sněm a vydává březnovou ústavu, zvanou též ústavou Stadionovou. Zaručuje nejenom náboženskou svobodu jednotlivců, nýbrž zákonně uznaným církvím a náboženským společenstvem umožňuje „samovolné řízení a správu vlastních záležitostí“. Potupná doba pouhé tolerance předlitavských evangelíků skončila.⁹ Na druhé straně však tato ústava počítá rovněž s tuhým vídeňským centralismem a umrtvením uherské státnosti.¹⁰ A právě vzpurné Uhry jsou největší baštou protestantismu v habsburských državách.

Uherští protestanté však mají na jaře 1849 jiné starosti než čist císařské patenty: v Uhrách totiž pořád zuří krvavá válka za nezávislost. „Během jarní ofenzívy honvédů panovník a jeho ministři viděli, že monarchie vlastními silami Uhry dobýt nedokáže. Na rozdíl od izolované Pešti však Vídeň mohla počítat s vydatnou vojenskou pomocí ruského cara, a to ve smyslu smlouvy z roku 1833. Mikuláš I. již dříve nabízel Františku Josefovi vojenský zásah, ten ho však považoval za krajní řešení. O jeho nevyhnutelnosti přesvědčila císaře až série neúspěchů na jaře 1849.“¹¹

Ačkoliv měl František Josef původně zájem pouze o pomocné sbory v počtu několika desítek tisíc mužů, car do Uher vyslal 200 tisíc vojáků, převážně kozáků, a zálohu v síle dalších 80 tisíc mužů, dohromady tudíž celou čtvrtinu obrovské armády ruské říše.¹² Vrchní velitel uherské branné moci generál Artúr Görgei se tváří v tvář dvojnásobné přesile ocitá v bezvýchodné situaci a 13. srpna 1849 – dva dny poté, co uherská vláda abdikovala – u Világošského hradu odevzdává svou šavli do rukou ruského generála Fjodora Vasiljeviče Rüdigeru, jehož předtím písemně požádal o ochranu uherských důstojníků. V následujících dnech zbraně skládají i ostatní honvédska vojska.¹³

Jedinou výjimkou je pevnost v Komárně, jejíž velitel generál György Klapka v čele téměř 30tisícové posádky tvrdohlavě odmítá otevřít brány ruským nebo rakouským vojskům. Přitom se svými jednotkami napadá nepřátelské oddíly na obou březích Dunaje. Nakonec 27. září 1849 souhlasí s čestnou kapitulací, která zaručí beztravnost právo

⁶ Není jasné, kdo je autorem rozsáhlé série článků K dějinám našeho církevního zřízení uveřejněné v roce 1888 v časopise *Jednota*. Soudě dle šifry J. N. by jím snad mohl být Josef Nešpor.

⁷ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 5, s. 69.

⁸ Tamtéž, s. 68.

⁹ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 3, s. 37.

¹⁰ VOJÁČEK, L. – SCHELLE, K. – KNOLL, V. *České právní dějiny*. 3. upravené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016, s. 234–235.

¹¹ KÓNYA, P. a kol. *Dejiny Uhorska*. Bratislava: Citadella, 2014, s. 580.

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž, s. 584.

svobodného odchodu jeho vojákům i civilním obyvatelům Komárna.¹⁴ Poslední bašta revoluce na kontinentu padla.

„Sto let nebude v Uhrách žádná revoluce, za to ručím vlastním hrdlem,“ zapřisahává se rakouský maršál Julius Jacob von Haynau,¹⁵ zvaný též „hyena z Brescie“. Císařští pod jeho velením potupně věší uherské generály, které jim car bez větších rozpaků vydal, jakož i vysoké vládní činitele, střílí katolické kněze i protestantské kazatele. Tabulky se jmény 36 uherských revolucionářů odsouzených v nepřítomnosti přibíjí v Pešti kat na šibenice za vojenské asistence, aby byli nepřátelé císaře popraveni alespoň zástupně. Represálie vyvolávají bouřlivou reakci západoevropské veřejnosti,¹⁶ v zahraničním tisku se píše o „krvavém domě rakouském“.¹⁷ Tisíce účastníků revolučních událostí se ocitají v dlouhodobém vězení nebo v internačních táborech, desetitisíce uherských honvědu si pod černo-žlutou zástavou císařského domu musí za trest odsloužit dalších sedm let vojenské služby.¹⁸

Většina katolických biskupů je odstraněna z úřadu, uprázdněné diecéze panovník obsazuje z řad svých oddaných přívrženců. Ještě přísněji jsou za svůj postoj k revoluci potrestáni protestantské církve,¹⁹ jejichž svobody Haynau cílevědomě mýtí. Zakazuje jakékoliv církevní shromažďování; církevním představitelům dokonce odírá nošení vousů i brad, jakož i klobouků zdobených tradičními maďarskými vzory.²⁰ Proslýchá se, že mladý císař Maďary reformovaného nebo luterského vyznání otevřeně opovrhne a proklíná je coby revolucionáře a povstalce.²¹ Uhry coby svěbytný státní útvar se svými zvláštnostmi – právními i náboženskými – v duchu oprášené teorie o prohrání práva v podstatě přestávají existovat.²²

V této dusivé atmosféře povolává ministr kultu a vyučování Leopold Lev hrabě Thun-Hohenstein roku 1850 do svého vídeňského úřadu vůbec prvního referenta pro evangelické záležitosti, jímž je Joseph Andreas Zimmermann, profesor sedmihradských právních dějin a diplomatiky, sedmihradského konfesního a církevního práva a uherského, jakož i saského soukromého práva a civilního práva procesního na Sedmihradsko-saské právnické akademii v Sibini.²³ Ministr požaduje, aby referent byl uherského, nejlépe

¹⁴ KÓNYA, Dejiny Uhorska, s. 585.

¹⁵ BÍRÓ, S. – BUCSAY, M. – TÓTH, E. – VARGA, Z. *A Magyar Református Egyház története*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1949, s. 329.

¹⁶ KÓNYA a kol., *Dejiny Uhorska*, s. 588.

¹⁷ Tak ve svých pamětech na habsburský rod vzpomíná William Garden Blaikie, kazatel Svobodné skotské církve a velký přítel českých evangeliků. Srov. BLAIKIE, W. G. *An Autobiography: Recollections of a Busy Life*. 2. vydání. London: Hodder and Stoughton, 1901, s. 254.

¹⁸ KÓNYA a kol., *Dejiny Uhorska*, s. 588.

¹⁹ Tamtéž, s. 592.

²⁰ BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA, *A Magyar Református Egyház története*, s. 329–330.

²¹ SCHWARZ, K. W. „Für die evangelischen ... Kultusangelegenheiten eine eigene ... Abteilung“: In memoriam Günter Sagburg. In: PAARHAMMER, H. – RINNERHALER, A. (eds.). *Österreich und der Heilige Stuhl im 19. und 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien: Peter Lang, 2001, s. 550.

²² KÓNYA a kol., *Dejiny Uhorska*, s. 593.

²³ SCHWARZ, K. W. „Providus et circumspexus“: Der siebenbürgisch-sächsische Kirchenrechtspraktiker Joseph Andreas Zimmermann. In: LENGYEL, Zs. K. – WIEN, U. A. (eds.). *Siebenbürgen in der Habsburgermonarchie: Vom Leopoldinum bis zum Ausgleich (1690–1867)*. Köln–Weimar–Wien: Böhlau Verlag, 1999, s. 189.

sedmihradského původu, což kandidát beze zbytku splňuje.²⁴ Krom toho Zimmermann již v roce 1844 podnikl studijní cestu do německých zemí, kde se seznámil s aktuálními otázkami evangelického církevního práva.²⁵

Důvěru vídeňských kruhů si zajistě získal tím, že na revolučním uherském sněmu v letech 1848/1849 coby poslanec za Sibiňskou Středu zastával opoziční, velkorakouské stanovisko, hájil státoprávní zájmy sedmihradských „Sasíků“, jak se tehdy říkalo, a podporoval spolupráci se Slováky a Chorvaty. Není divu, že mezi svými maďarskými kolegy si tím přílišnou oblibu nevysloužil: před zatčením ho konec konců zachránilo pouze to, že zrovna nebyl doma, protože nedlouho předtím odjel do Vídně,²⁶ kde útočiště našli i další nemaďarští uherští evangelíci a stoupenci panovnického domu, jmenovitě Ján Kollár a Karol Kuzmány.²⁷

V letech 1849 až 1854 referent Zimmermann právě pod vlivem těchto slovanských myslitelů připravuje záměr celorakouské, říšské evangelické církve, zahrnující krom předlitavských, uherských a sedmihradských evangelíků obou vyznání a všech řečí rovněž sedmihradské unitáře, kteří měli v Sedmihradsku vždy zvláštní postavení a byli považováni za „čestné“ protestanty.²⁸

Říšská evangelická církev si však mnoho stoupenců nenachází. Maďarští protestanté v ní právem spatřují pošlapávání svých práv, sedmihradským Sasům se tato myšlenka rovněž příliš nezamlouvá. Pouze slovenští luteráni ji horlivě podporují, protože doufají, že v říšské církvi, spravované vídeňskou konsistoří, naleznou zastání před maďarskou šlechtou, která měla před revolucí v uherských protestantských církvích významné slovo.²⁹ Panovník nakonec v roce 1854 nařizuje, aby bylo právní postavení uherských protestantů upraveno nezávisle na předlitavských zemích, přičemž v tomtéž roce odvolává v Uhrách výjimečný stav.³⁰

Vídeň však podniká další pokus podmanit si uherské protestanty: císař 1. září 1859 vydává protestantský patent, určený pouze pro území Uher. Zavádí nové rozdělení superintendencí protestantských církví, zakotvuje právo vlády potvrzovat volby vyšších i nižších církevních představitelů, ruší veřejnost církevních shromáždění. Již v jeho vydání shledávají uherští protestanté porušení svých historických práv – církevní ústavu může totiž podle uzákoněných mírových smluv, uzavřených v 17. století po stavovských povstáních mezi sedmihradskými knížaty a habsburskými králi, přijmout pouze svobodný synod.³¹

Záhy po vydání patentu se maďarští autonomisté, kteří patent principiálně odmítají, střetávají ve vášnivých bojích s vídeňskou vládou, podporovanou převážně slovenskými stoupenci patentu – patentalisty. Nepřekvapí, že spoluautor patentu Karol Kuzmány

²⁴ SCHWARZ, „Für die evangelischen ... Kultusangelegenheiten eine eigene ... Abteilung“, s. 548.

²⁵ SCHWARZ, K. W. Ein evangelischer Laienbischof: Zum 200. Geburtstag von Joseph Andreas Zimmermann. In: SCHWARZ, K. W. *Der österreichische Protestantismus im Spiegel seiner Rechtsgeschichte*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, s. 149.

²⁶ SCHWARZ, „Providus et circumspetus“, s. 191.

²⁷ SCHWARZ, „Für die evangelischen ... Kultusangelegenheiten eine eigene ... Abteilung“, s. 548.

²⁸ SCHWARZ, K. W. Ius circa sacra und ius in sacra im Spiegel der Protestantenpolitik der Habsburger im 19. Jahrhundert. In: SCHWARZ, K. W. *Der österreichische Protestantismus im Spiegel seiner Rechtsgeschichte*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, s. 93–94.

²⁹ SCHWARZ, „Für die evangelischen ... Kultusangelegenheiten eine eigene ... Abteilung“, s. 549.

³⁰ SCHWARZ, Ius circa sacra und ius in sacra, s. 94.

³¹ BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA, *A Magyar Református Egyház története*, s. 334.

opouští svou katedru, z níž na vídeňské evangelické teologické fakultě přednášel církevní právo, aby se stal superintendentem nově zřízené prešpurské patentální superintendence augsburského vyznání.³²

Maďarští reformovaní na druhé straně barikády bez vládního svolení svolávají svá shromáždění, konventy. Na konventu v Debrecíně vystupuje slovatný kazatel a právník Imre Révész, jenž na téma náboženské svobody uherských protestantů publikuje prozíravě již od poloviny 50. let.³³ Jasně prokazuje, že patent je protiprávní, načež konvent jednomyslně oktrojovanou církevní ústavu odmítá. Zpráva o debrecínských událostech se rychle šíří napříč Uhrami. I ostatní distrikty reformované církve svolávají své konventy, nedbajíce ustanovení patentu, a patent rovněž slavně odmítají.³⁴

Vídeňská vláda ve svém tažení proti uherským protestantům přitvrzuje: nepovolená shromáždění má rozehnat vojsko, což se v případě konventu v zadunajské Pápě skutečně stalo. Vláda nařizuje domovní prohlídky, úředníci zastrašují církevní představitele.³⁵ Zatiský konvent se však v Debrecíně schází znovu. Vládní zmocněnec, který se ho pokusil rozpustit, se ocitá uprostřed škaradícího se davu a z kostela se nakonec v obavě o své důstojenství raději vzdaluje. Rozhovor mezi tímto vládním komisařem a náměstkem superintendenta Péterem Baloghem brzy zlidověl: „Vládní komisař: ‚Shromáždění jménem císaře zakazují!‘ Péter Balogh: ‚Kdežto já ho ve jménu Božím odbydu.‘“³⁶

Konvent vysílá k císaři delegaci, která mu má tlumočit postoj uherských protestantů. František Josef však vyslance odmítá přijmout. Maďarští reformovaní hbitě překládají Révészův pamětní spis do angličtiny a němčiny, a zasílají jej anglické královně, pruskému králi, jakož i dalším protestantským vladařům. O útoku na jejich vášnivě střeženou samosprávu spravují rovněž své sesterské církve v zahraničí. Úspěšně obracejí veřejné mínění proti vládě a dokonce získávají pro své úsilí i uherské katolíky.³⁷

Ministerská konference se protestantským patentem v průběhu prvního pololetí jeho platnosti zabývala celkem 27krát, až ho nakonec císař 15. května 1860 odvolal, načež ministři patent výstižně označili za „thunovský potrat“.³⁸ Maďarští protestanté slaví návrat k poměrům před rokem 1848, zatímco pro slovenské luterány nastávají krušné časy. Prešpurská patentální superintendence se opevňuje ve svých pozicích a s ostatními distrikty uherské luterské církve neudrží žádného spojení.³⁹

Joseph Andreas Zimmermann však mezitím ve své vídeňské kanceláři nerušeně připravuje další protestantský patent, tentokrát pro předlitavské evangelíky. Dalšího neúspěchu se obávat nemusí. V Uhrách žije v polovině 19. století asi 1,6 milionů reformovaných a 800 tisíc luterských evangelíků, v Sedmihradsku dalších 350 tisíc reformovaných, 200 tisíc luteránů a 50 tisíc unitářů. V zalitavské části habsburského mocnářství tudíž

³² SCHWARZ, Ius circa sacra und ius in sacra, s. 95.

³³ Srov. RÉVÉSZ, K. *Révész Imre munkái a pápens korából (1859–1860)*. Budapest: Viktor Hornyánszky, 1900, 237 s.

³⁴ BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA, *A Magyar Református Egyház története*, s. 333–335.

³⁵ Tamtéž, s. 335–337.

³⁶ Tamtéž, s. 338.

³⁷ Tamtéž, s. 338–343.

³⁸ SCHWARZ, Ius circa sacra und ius in sacra, s. 94–95.

³⁹ BÍRÓ – BUCSAY – TÓTH – VARGA, *A Magyar Református Egyház története*, s. 345. Tato superintendence definitivně zaniká roku 1867.

v letech 1859/1860 své zájmy – ano, i protichůdné – hájí kolem tří milionů protestantů v pěti církvích.⁴⁰

V Předlitavsku však žije pouze 170 tisíc evangelíků augsburského vyznání, převážně Němců, v menší míře i Čechů a Poláků, a 90 tisíc evangelíků helvetského vyznání, téměř výhradně Čechů. Právní tradici např. sedmihradské saské (luterské) nebo uherské reformované církve s tolerančními poměry v Předlitavsku přitom není vůbec možné srovnávat;⁴¹ zakřiknutí předlitavští evangelíci právně vzato v této době vlastní církev vůbec nemají. Právní osobnost mají pouze místní sbory.⁴² Nepřekvapí proto, že v těchto žalostných podmínkách evangelíci v Předlitavsku do nové úpravy svých právních poměrů až na nečetné výjimky nezasahují a pouze trpně čekají, jak je upraví vídeňská vláda.⁴³

Zimmermann, upřímný stoupenec církevního inženýrství, se ohlíží po střední Evropě, hledaje církevní ústavu, kterou by mohl přizpůsobit předlitavským poměrům. Po předtolerančních právních tradicích místních evangelíků se nepídí, ač je povoláním právní historik. Zajisté nemusel hledat dlouho, aby v Porýní a Vestfálsku objevil – nade vší pochybnost již v době své studijní cesty v roce 1844 – porýnsko-vestfálský církevní řád z roku 1835, který se v mezidobí rozšířil i do dalších německých zemí.⁴⁴ Tento „vynikající příklad tvořivého ústavního kompromisu v oblasti evangelického církevního práva ústavního“ konec konců působí na ústavní právo německých evangelíků do dnešních dnů.⁴⁵

„Čteme-li jej zepředu dozadu,“ poznamenává Wilhelm Heinrich Neuser, „převládá církevní samostatnost. Čteme-li jej však od § 148, pozpátku, nabízí se i státněcírkevní výklad.“⁴⁶ Porýnsko-vestfálský církevní řád totiž představuje kompromis mezi dvěma nepříliš slučitelnými církevními zřízeními – konsistorním a synodním.⁴⁷ Zatímco konsistorní zřízení hájí zásadu, že církev spravuje konsistoř, totiž útvar jmenovaný v duchu sumepiskopální teorie panovníkem coby zemským biskupem, synodní zřízení, nazývané i synodně presbyterní nebo presbyterně synodní, se odvíjí od zásady, že církev spravují na státu nezávislá, hierarchicky zřízená a zčásti volená církevní shromáždění, tj. konventy a synody, která pro plnění určitých úkolů ze svého středu povolávají nositele církevních úřadů.

Porýnsko-vestfálský církevní řád upravuje – v tomto pořadí – nejprve povinnosti a práva místní obce, krajské obce a konečně provinční obce (míněno církevní). Následují oddíly věnované volbě faráře, jakož i jeho úkolům. Následující rozsáhlá část upravuje veřejné bohoslužby a „jiné svaté úkony“, tj. vysluhování svátostí, vyučování mládeže a zkoušení konfirmandů, ordinaci kazatelů, sňatečné a pohřební obřady, jakož i svěcení svátků. V poslední třetině tohoto právního předpisu nalézáme různá ustanovení o visitacích

⁴⁰ SCHWARZ, „Providus et circumspectus“, s. 196–197.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² REINGRABNER, G. *Um Glaube und Freiheit: Eine kleine Rechtsgeschichte der Evangelischen in Österreich und ihrer Kirche*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2007, s. 205.

⁴³ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 5, s. 70.

⁴⁴ SCHWARZ, *Ein evangelischer Laienbischof*, s. 149.

⁴⁵ MEHLHAUSEN, J. Kirche zwischen Staat und Gesellschaft: Zur Geschichte des evangelischen Kirchenverfassungsrechts in Deutschland in 19. Jahrhundert. In: MEHLHAUSEN, J. *Vestigia Verbi: Aufsätze zur Geschichte der evangelischen Theologie*. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2011, s. 152.

⁴⁶ Tamtéž, s. 158.

⁴⁷ Tamtéž, s. 157.

a dozoru. Celkem poslední oddíl, pozůstávající z jediného ustanovení – § 148, nese nadpis „Státní dozor ve věcech církevních“ (*Staats-Aufsicht über das Kirchen-Wesen*).⁴⁸

Konsistorní a synodní linie porýnsko-vestfálského církevního řádu se zřetelně protínají v úřadu generálních superintendentů, jmenovaných pro obě provincie pruským králem, jimž krom plnění čistě církevních povinností náleží rovněž zastupování státních zájmů v církvi.⁴⁹ Navzdory této nepříliš blahé skutečnosti představuje porýnsko-vestfálský církevní řád významný pokrok, protože v prostředí zeměpanské církevní správy je poprvé, byť v omezené míře, přáno sluchu rovněž pravidelným církevním shromážděním. V neposlední řadě je významnou změnou k lepšímu již pouhá skutečnost, že dvě velké církevní provincie obdržely svou vlastní, psanou církevní ústavu, což je v německých zemích první polovina 19. století spíše výjimkou než pravidlem.⁵⁰

Variace na porýnsko-vestfálský církevní řád se po revolučních letech 1848/1849 objevují i v jiných německých státech. Příkladem je ústavní zákon evangelické církve Oldenburského velkovévodství z roku 1849, významně revidovaný v roce 1853.⁵¹ Ačkoliv se oldenburským evangelikům nepodařilo uhájit zánik státního církevnictví, vyslovený v církevní ústavě z roku 1849, několik významných dobových „vymožeností“ si ve své církevní ústavě zachovali i po roce 1853, a to především „zespodu“ zbudovanou hierarchii církevních obcí po vzoru porýnsko-vestfálském. Bez zajímavosti není rovněž zřízení vrchní církevní rady, která nahradila zeměpanskou konsistoř, a která měla být původně volená synodem. Po roce 1853, kdy byl v modifikované podobě obnoven velkovévodův sumepiskopát, její členy jmenoval vladař.⁵²

Dalším epigonem porýnsko-vestfálského církevního řádu v německých zemích je církevní ústava spojené evangelicko-protestantské církve Bádenského velkovévodství z roku 1861, „sestřenice“ církevního zřízení předlitavských evangeliků z téhož roku. Tato církevní ústava navazuje jak na porýnsko-vestfálský církevní řád, tak na oldenburskou církevní ústavu.⁵³ V bádenské církevní ústavě nalézáme po vzoru porýnsko-vestfálského církevního řádu na úrovni diecézní (krajské) obce děkany, nazývané v Porýní a Vestfálsku superintendenty. Na úrovni zemské obce nacházíme v Bádensku místo porýnsko-vestfálských a oldenburských generálních superintendentů preláty.⁵⁴

Konečně další církevní ústavou v řadě regionálních verzí porýnsko-vestfálského církevního řádu je církevní zřízení evangelické církve v Předlitavsku z roku 1861. Podle dobového svědectví byla Zimmermannovi bezprostřední předlohou bádenská církevní ústava

⁴⁸ MEHLHAUSEN, Kirche zwischen Staat und Gesellschaft, s. 157–158. Původní znění porýnsko-vestfálského církevního řádu otiskl např. GÖBEL, W. *Die rheinisch-westfälische Kirchenordnung vom 5. März 1835*. 2. díl. Düsseldorf: Verlag des Presseverbandes der Evangelischen Kirche im Rheinland, 1954, s. 391–422.

⁴⁹ MEHLHAUSEN, Kirche zwischen Staat und Gesellschaft, s. 158–159.

⁵⁰ Tamtéž, s. 160.

⁵¹ SCHULZE, U. Die Oldenburgische Kirchenverfassung von 1849 und ihre Revision 1853: Theologische, kirchliche und politische Hintergründe einer Kirchenordnung nach der Revolution von 1848. *Jahrbuch der Gesellschaft für niedersächsische Kirchengeschichte*, 1992, s. 135.

⁵² SCHÄFER, R. Das oldenburgische Kirchenverfassungsgesetz von 1849 und seine Revision 1853. In: RASCHEN, G. – SCHÄFER, R. (eds.). *150 Jahre Oldenburgische Kirchenverfassung*. Oldenburg: Isensee Verlag, 1999, s. 13–18.

⁵³ FRIEDRICH, O. *Einführung in das Kirchenrecht unter besonderer Berücksichtigung des Rechts der Evangelischen Landeskirche in Baden*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1961, s. 177.

⁵⁴ Tamtéž, s. 179–180.

z téhož roku.⁵⁵ Ačkoli byla v úředním listu bádenské evangelické církve otištěna teprve 27. září,⁵⁶ zatímco předlitavské církevní zřízení bylo v říšském zákoníku zveřejněno již 10. dubna 1861,⁵⁷ není nepravděpodobné, že se do Zimmermannových rukou mohl dostat její návrh v předstihu.

Vůdčí myšlenkou, která prostupuje porýnsko-vestfálský církevní řád, oldenburskou i bádenskou církevní ústavu, jakož i zřízení evangelické církve v Předlitavsku, je princip obce (*Gemeindeprinzip*), podle něhož je základem církve právě obec. Nepřekvapí, že tato myšlenka s dalekosáhlými důsledky nachází své uplatnění v německých evangelických církvích právě v polovině 19. století. Ačkoli se na první pohled může zdát, že jde o výpůjčku ze závěrů frankfurtského sněmu, princip obce má své původní, teologické zdůvodnění, jež nacházíme u Friedricha Schleiermachers, „církevního otce 19. století“, jenž prosadil myšlenku obecného kněžství lidu Kristova, zdůrazňovanou Martinem Lutherem, do základů církevní ústavy.⁵⁸

Jestliže totiž reformátor ve svém spisu *O babylonském zajetí církve* z roku 1520 píše, „že my všichni jsme stejně kněžími, kteříkoli jsme pokřtěni“,“⁵⁹ jedním dechem, o několik stránek dál, dodává, že „kněžství není vlastně ničím jiným než službou při Božím Slově a to slově evangelia, ne Zákona.“⁶⁰ Schleiermacher však zřetelně přesouvá důraz na zapojení věřících do řízení církve: „[Údové] pravé církve, kteří spolu s ostatními připadli k této společnosti, jsou [...] v zásadě vyloučení násilím z jakéhokoli podílu na jejím řízení a vytlačeni do ústraní, aby pro ni neučinili ani to nejmenší, co by ještě učinit mohli. Řídit je teď toho třeba více, než kolik řídit mohou a chtějí: je nyní třeba spravovat a obstarávat světské věci a když si také hned poté porozumějí ve svých domácích a občanských záležitostech, nemohou je přece pokládat za věc svého kněžského úřadu. Je to rozpor, kterému nerozumějí a s nímž se nemohou nikdy smířit, neslučuje se to s jejich vznešeným a čistým pojmem náboženství a náboženské družnosti.“⁶¹

Schleiermacherův eklesiologický radikalismus, mezi německými evangelíky nepochybně oblíbený, brzy nachází v církevněprávní praxi svou institucionalizovanou podobu: „První společenství, v němž duch křesťanské zbožnosti nabývá osobitého tvaru, je rodina,“ čteme v úřední důvodové zprávě k bádenské církevní ústavě z roku 1861. „Přirozeným zástupcem rodiny je otec domu. Prostřednictvím otce domu jsou přirozeně a bezpečně zastoupeny přání, potřeby a práva všech členů rodiny. Shromáždění evangelických otců a bezúhonných, samostatných mužů neboli shromáždění mužů, kteří byli označeni za muže hodné důvěry, je evangelické sborové shromáždění, z něhož v křesťanské církvi vychází

⁵⁵ Revise církevního zřízení. *Jednota*, 1887, č. 8, s. 117.

⁵⁶ Srov. VIII. částku úředních novin *Verordnungsblatt für die Vereinigte evangelisch-protestantische Kirche des Großherzogthums Baden* z roku 1861.

⁵⁷ Srov. XVIII. částku říšského zákoníku z roku 1861.

⁵⁸ SCHÄFER, Das oldenburgische Kirchenverfassungsgesetz von 1849 und seine Revision 1853, s. 14.

⁵⁹ LUTHER, M. *Lutherův odkaz*. Praha: Jan Laichter, 1935, s. 384.

⁶⁰ Tamtéž, s. 392.

⁶¹ SCHLEIERMACHER, F. *O náboženství: Promluvy ke vzdělancům mezi jeho utrhači*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 143.

každé nařízení a každá pravomoc.⁶² Toto sborové shromáždění ze svého středu volí církevní představenstvo, které vykonává správu obce.⁶³

Dalším patrem pomyslné církevní budovy je zvláštní neboli diecézní obec, jejíž zástupci, rovným dílem faráři a světské členové, se v bádenské církvi pravidelně scházejí k poradě o společných záležitostech.⁶⁴ Diecézní obec v době, kdy její shromáždění nezasedá, řídí diecézní výbor, jehož členy, duchovní i světské, volí shromáždění ze svého středu.⁶⁵ Děkan je členem diecézního výboru a duchovním představitelem diecézní obce.⁶⁶

Konečně povšechnou neboli zemskou obec zastupuje generální synod. Obdobou diecézního výboru na úrovni povšechné obce je synodní výbor.⁶⁷ Neoddělitelnou součástí církevní správy je rovněž velkovévoda v postavení zemského biskupa, který svůj sumepiskopát vykonává prostřednictvím vrchní církevní rady, jejíž řádné členy jmenuje. Mimořádnými členy vrchní církevní rady jsou jednotliví členové synodního výboru.⁶⁸ Jaksi mimochodem se bádenská církevní ústava zmiňuje též o prelátech coby virilních členech generálního synodu.⁶⁹ „Aniž by byl tento úřad církevní ústavou zvláště zdůrazňován, v průběhu času nabyl v církvi velkého významu, a to zejména kvůli osobnostem, které ho zastávaly.“⁷⁰

Přibližně podle tohoto vzoru je vystavěna i evangelická církev v Předlitavsku. Zda měl Zimmermann před sebou výtisk bádenského, oldenburského nebo porýnsko-vestfálského církevního zřízení, se již zřejmě nedozvíme. Pravděpodobně se dříve nebo později důkladně seznámil se všemi z nich. Jeho nesporným osobním přínosem však bylo obohacení předlohy o kyriarchické prvky převzaté z církevněprávních tradic uherského protestantismu, které mu byly zajisté důvěrně známy.⁷¹

V Uhrách se totiž od konce 18. století o hlavní slovo ve správě církve, a to jak luterské, tak reformované, přely dva „stavy“: hierarchie, tj. kazatelé-nositelé vyšších církevních úřadů, a kyriarchie, totiž světské panstvo, zejména šlechta. Tento spor byl definitivně urovnán až ve druhé polovině 19. století, avšak již v Zimmermannově době bylo zřejmé, že je třeba nalézt rovnováhu mezi oběma tábory církevních představitelů. Zřetelným důsledkem rodícího se kompromisu je úřad kurátorů neboli dozorců, tj. presbyterů zvláště povoláných k tomu, aby spolu s příslušným kazatelem zastupovali ten který stupeň církevní správy navenek.⁷² V maďarskojazyčné církevněprávní literatuře bývá tento důraz na paritu

⁶² SPOHN, G. *Kirchenrecht der Vereinigten evangelisch-protest. Kirche im Großherzogthum Baden*. 1. díl. Karlsruhe: nákladem vlastním, 1871, s. 173.

⁶³ ERBACHER, H. Die Kirchenbezirke, ihre Entwicklung und Stellung in der badischen Landeskirche. In: ERBACHER, H. (ed.). *Vereinigte Evangelische Landeskirche in Baden 1821–1971: Dokumente und Aufsätze*. Karlsruhe: Evangelischer Presseverband für Baden, 1971, s. 593.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ TILING, P. Gemeinde und Gemeindeprinzip im badischen Kirchenverfassungsrecht seit 1821. In: ERBACHER, H. (ed.). *Vereinigte Evangelische Landeskirche in Baden 1821–1971: Dokumente und Aufsätze*. Karlsruhe: Evangelischer Presseverband für Baden, 1971, s. 570.

⁶⁶ Srov. § 55 a 106 bádenské církevní ústavy, kterou otiskl např. SPOHN, *Kirchenrecht*, s. 163–239.

⁶⁷ TILING, Gemeinde und Gemeindeprinzip, s. 570–572.

⁶⁸ Tamtéž, s. 572.

⁶⁹ FRIEDRICH, *Einführung in das Kirchenrecht*, s. 179.

⁷⁰ Tamtéž, s. 180.

⁷¹ REINGRABNER, *Um Glaube und Freiheit*, s. 109.

⁷² K tomuto období právních dějin uherského protestantismu srov. ZSEDÉNYI, B. Hierarchie und Kyriarchie in der Verfassungsentwicklung der ungarländischen evangelischen Kirchen A. B. In: *Gedenkbuch anläss-*

kazatelů a ostatních presbyterů ve správě církve nazýván synodně presbyterním prvkem církevní ústavy.⁷³

Zimmermann coby předseda konsistoří obou vyznání, tj. augsburského i helvetského, a referent v Ministerstvu kultu a vyučování, však koncem 50. let 19. století nachází významného oponenta v osobě Jána Mikuláše. Tento slovenský luterán se v období neoabsolutismu osvědčil coby loajální vládní úředník, a v roce 1859 je povolán do služby v již zmíněném ministerstvu. V následujícím roce je povýšen: stává se vedoucím oddělení a tudíž i Zimmermannovým nadřízeným. Služebně i věkem starší Zimmermann to nese těžce, což jeho spolupráci s Mikulášem takřka znemožnilo.⁷⁴

Mikuláš, „Zimmermannův církevněpolitický i osobní protiklad“, zpracoval návrh protestantského patentu pro Předlitavsko, který předložily spojené konsistoře pod Zimmermannovým předsednictvím. Zatímco Zimmermann si přál samosprávnou, na vládě nezávislou vrchní církevní radu, v jejímž čele by stanul, Mikuláš její pravomoci okleštil a podřídil ji svému oddělení v Ministerstvu kultu a vyučování.⁷⁵ Stejný osud stihl i Zimmermannův návrh církevního zřízení: rozsáhlý návrh čítající 229 paragrafů⁷⁶ prošel Mikulášovou revisí a byl vyhlášen coby provizorní církevní zřízení pod č. 42/1861 ř. z.⁷⁷

2. Dobová reflexe církevního zřízení

Ohlas provizorního církevního zřízení

Otevřeme-li jeden z prvních ročníků *Hlasů ze Siona*, poloúředního listu české reformované superintendence, překvapí nás, kolik prostoru v církevním tisku věnovali v první polovině 60. let 19. století čeští evangelíci církevněprávním otázkám. „Otázky o církevním zřízení jsou nyní na denním pořádku,“ přitakává původce českého překladu církevního zřízení svobodné evangelické církve ve Francii, který v *Hlasech ze Siona* vyšel v roce 1862.⁷⁸ „Zřízení svobodné církve francouzské má 13 paragrafů, to jest *třinácte*; zřízení pak naše 198, to jest bez dvou *dvě stě*, tudíž o 185 paragrafů více. Povstává otázka: Jest naše zřízení o sto osmdesát pět paragrafů dokonalejší anebo nedokonalejší?“⁷⁹

„Provizorní zřízení, ač s vděkem přijato, nevyvolalo velké nadšení,“ vysvětluje s odstupem tří desetiletí pisatelovy pochybnosti evangelický dějepisec. „Nevyšlo z církve, ale bylo dáno státem. Kdož na léta 1848 až 1849 nebyli během času zapomněli, představovali si církevní svobodu a uskutečnění práva, že církev má spravovati své záležitosti sama, jinak. Nezbyvalo než těšiti se, že zřízení jest provizorním, a že synody, které, jak se za to

---

lich der 400-jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig: Kommissionsverlag von Bernh. Liebisch, 1930, s. 543–676.

⁷³ Srov. např. SZATHMÁRY, B. A református egyház jog elméletei alapjai – egyházkormányzás, egyházalkotmányi alapelvek. In: KÖBEL, Sz. (ed.). *Az állami és felekezeti egyház jog alapjai*. Budapest: Patrocini-um, 2016, s. 308–310.

⁷⁴ SCHWARZ, „Für die evangelischen ... Kultusangelegenheiten eine eigene ... Abteilung“, s. 552.

⁷⁵ Tamtéž. Patent byl publikován pod č. 41/1861 ř. z.

⁷⁶ Původní návrh podle dobového svědectví „zůstal tajemstvím kancelářským“. Srov. K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 5, s. 69. Otiskl jej až Zimmermannův syn Franz v roce 1929. Srov. ZIMMERMANN, F. (ed.). *Rechtsurkunden der Evangelischen in Oesterreich 1815 bis 1920*. Steyr: Verlag der Sandböck'schen Buchhandlung, 1929, s. 54–102.

⁷⁷ SCHWARZ, *Ius circa sacra und ius in sacra*, s. 97.

⁷⁸ Zřízení svobodné církve čili jednoty církvi evangelických ve Francii. *Hlasy ze Siona*, 1862, č. 30, s. 331.

⁷⁹ Tamtéž, s. 333.

mělo, narychlo měly býti svolány, všeliké nedostatky napraví. S chutí, ač za velkého často nepořádku, počali se sborové dle zřízení konstituovat volbami sborových orgánů, jedni řídíce se příkladem druhých, aby i orgánové vyšší mohli býti ustanovováni a tak synody co možno nejrychleji mohly býti zahájeny.“⁸⁰

V tomto ohledu budiž poznamenáno, že prozatímní církevní zřízení zavedlo přímou volbu seniorů a superintendentů presbyterstvy farních obcí, přičemž tito arcipastýři měli být zvoleni ještě před konáním prvních seniorátních a superintendentních konventů. Volby seniorů se konaly 9. února 1862,⁸¹ volby superintendentů 3. srpna téhož roku.⁸² „Zvláště český náš Sion skýtá především v času voleb seniorů a superintendenta pohled vesnického bojiště,“ praví církevní historik. „Vidiš z nynější dálky na první pohled jen kotouče dusivého prachu. Litovati můžeš, ale diviti se nesmíš. Dlouho násilně zadržené a přece rostoucí vědomí práva a samostatnosti vyšinulo se, jakmile hráze se otevřela, nezřízenou, ale sobě přirozenou silou.“⁸³

Mnohé z těchto voleb se opakovaly. Nejznámější je případ volby superintendenta české reformované superintendence, která se konala hned čtyřikrát. Bedřich Vilém Košut v první volbě zvítězil, avšak neobdržel nadpoloviční většinu hlasů. Václav Šubert ani Jan Janata, ač byli řádně zvoleni, nezdáli se zřejmě panovníkovi vhodnými kandidáty a jejich volbu nepotvrdil.⁸⁴ „Smutný to zajisté doklad mnohem smutnější zkušenosti, že vysoká c. k. vrchní církevní rada“ – kritizovat císaře se zajisté příliš nevyplácelo – „naši většinu má za nezvedená pastorčata,“ trpce poznamenává redakce *Hlasů ze Siona* k potvrzení čtvrté volby, v níž byl úspěšný Jan Veselý, farář v Klášteře nad Dědinou.⁸⁵

První seniorátní konventy v českých zemích se konaly v české reformované superintendenci, a to 11. listopadu 1862. „Seniorní konvent obvodu pražského odbyval se v Praze v chrámě evanjelického sboru augsburského vyznání [v Truhlářské ulici]. Seniorní konvent obvodu poděbradského v Chleběch, a obvodu chrudimského v Dvakačovicích.“⁸⁶ Konventy se navzájem pozdravily telegraficky.⁸⁷ Pražský konvent dokonce obdržel pozdrav i od krabčických evangelíků: „Sláva Bohu! At’ žije náš král! At’ žije celý seniorní konvent! Sláva naší české církvi!“⁸⁸

Velimský farář Justus Emanuel Szalatnay pronesl v Praze z kazatelny následující slova, jež dobře vystihují slavnostní ovzduší prvních konventů: „V pravděť můžeme tedy den tento konventu seniorního nazvati velikým v dějinách naší drahé české církve evanjelické, – ne právě jen pro očekávaný výsledek tohoto konventu, nýbrž nejlíže proto, že den tento po dlouhé době poroby první jest, v němž opět se poslové sborů k nábožným poradám o potřebách církve shromáždili, že tedy značí novou evanjelické církvi příznivější dobu, – dobu zajištěnější svobody svědomí!“⁸⁹

⁸⁰ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 5, s. 70.

⁸¹ Seniorstva se upravují. *Hlasý ze Siona*, 1862, č. 4, s. 30.

⁸² Volba superintendentův se vypisuje. *Hlasý ze Siona*, 1862, č. 23, s. 218.

⁸³ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 7, s. 98.

⁸⁴ Podrobnosti uvádí LUKÁŠEK, J. *Jan Janata a naše minulost*. Praha: V. Horák, 1931, s. 133–147.

⁸⁵ Nejv. potvrzení českého superintendenta h. v. *Hlasý ze Siona*, 1863, č. 23, s. 391.

⁸⁶ První seniorní konventy. *Hlasý ze Siona*, 1862, č. 32, s. 362.

⁸⁷ Telegramy. *Hlasý ze Siona*, 1862, č. 32, s. 368.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ *První seniorní konventy*, s. 363.

Konvent moravské reformované superintendence se sešel ve Vanovicích 1. února 1864 v počtu 13 členů,⁹⁰ konvent české reformované superintendence v Praze o měsíc později – 1. března, a to v počtu 19 členů.⁹¹ Zde již zřejmě panovala poněkud odlišná atmosféra: „Slza-liž radosti čili spíše žalosti porositi má nyní líc našich, bratří! Vzpomínky trudné, city bolné budí se arcit' v každém z nás, jen když se ohlédne po shromáždění tomto. To-liž konvent tvůj, to-liž synoda tvá, církvi česká, tážemet' se všickni. Kdež pak rytířstvo, kdež panstvo tvoje? Sborek-li tento, prázdny Budovců, Harantů a Žerotínů, představuje tebe? Místo na sta, jakž bývalo, máš nás tu jen devatenáct, místo patronů jen patronství potřebné,“ posteskl si při zahájení konventu superintendent Jan Veselý.⁹²

Seniorátní i superintendenční konventy přijaly vesměs obdobná usnesení.⁹³ Těžištěm jednání konventů bylo bezesporu prozatímní církevní zřízení, k jehož zdokonalení byly konventy církevním tiskem přímo vybízeny.⁹⁴ Dochoval se nám konsolidovaný soupis usnesení-připomínek všech tří seniorátních konventů obvodu české reformované superintendence, který posloužil jako předloha pro jednání superintendenčního konventu. Na 27 stránkách, a to neobvykle velkého rozměru, nacházíme pozměňovací návrhy k téměř všem ustanovením prozatímního církevního zřízení.⁹⁵

Trnem v oku českého a moravského evangelictví byla zejména vrchní církevní rada, církvi neodpovědná. „Návrh, aby na místě nynější c. k. vrchní církevní evangelické rady rada vrchní synodální, záležející z členů od generální synody zvolených a od císaře pána potvrzených, nastoupila,“ přijat jednohlasně,“ čteme v usneseních prvního konventu moravské reformované superintendence.⁹⁶ Naproti tomu na svou dobu radikální návrh Heřmana z Tardy, reformovaného faráře v Hořátvi a konseniora Poděbradského seniorátu, „aby konvent prohlásil se, že chce, aby církev evangelická česká byla svobodná, tj. aby stát jednoduše bez potvrzování uznal, co zákonitými svými orgány uzavírá,“ byl zdrženlivě zamítnut.⁹⁷

Konvent české reformované superintendence jednomyslně přijal „návrh na zřízení česko-moravského synodu“,⁹⁸ čímž se přihlásil k hlasům volajícím „po uznání historické osobnosti československé církve“, jak se tehdy říkalo.⁹⁹ Výjimkou konečně nebyly ani připomínky k jazyku prozatímního církevního zřízení. Krabčické presbyterstvo podalo seniorátnímu konventu Pražského seniorátu h. v. následující návrh: „Co se pak již prozatímního zřízení církevního z 9. dubna 1861 týče, račiž důstojný seniorní konvente svou

⁹⁰ Superintendenční konvent moravský. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 4, s. 58.

⁹¹ První český superintendenční konvent hel. vyz. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 5, s. 76–77.

⁹² Reč, již zahájil první český superintendenční konvent h. v. dne 1. března 1864 veledůst. superintendent Jan Veselý. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 5, s. 68.

⁹³ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 7, s. 100.

⁹⁴ Srov. např. Stanovisko, z jakého by presbyterstva vycházeti měly, konajíce návrhy na změnu církevního zřízení z 9. dubna 1861. *Hlasý ze Siona*, 1862, č. 29, s. 311–312.

⁹⁵ Ústřední archiv ČCE, fond Česká superintendence h. v., balík 109. Návrhy ku změnění a zdokonalení prozatímního zřízení vys. cis. král. státního ministerstva v příčině vnitřního zřízení církve evang. obojího vyznání v korunních zemích německo-slovanských ze dne 9. dubna 1861, sestavené na základě protokolů conventních seniorních obvodů: pražského, poděbradského a chrudimského.

⁹⁶ *Superintendentní konvent moravský*, s. 58.

⁹⁷ Druhý konvent evangel. helv. vyzn. seniorství Poděbradského. *Hlasý ze Siona*, 1863, č. 5, s. 82.

⁹⁸ *První český superintendenční konvent hel. vyz.*, s. 77.

⁹⁹ Srov. např. Návrhy na změnu nynějšího církevního zřízení, dodané dne 1. února 1863 seniornímu výboru obvodu pražského pro nejbližší příští seniorní konvent. *Hlasý ze Siona*, 1863, č. [3], s. 37.

litosť vysloviti nad tým, že [...] český sloh, jakým nám sděleno, a výrazy, jaké se v něm nalézají, kupř. církevní obec atd., se našim posavadním pojmům a obvyklostem tak přičí, že mu namnoze ani rozuměti nelze [...].“¹⁰⁰

Takový byl zřejmě duch prvních let po vydání provisorního církevního zřízení. Náš dějepisec trefně poznamenává, že toto období „jest bez odporu nejbouřlivější v celém trvání naší obnovené církve“.¹⁰¹ Události se pomalu schylovaly ke svému vrcholu: generální synod obou vyznání byl svolán do Vídně na 22. května 1864.¹⁰² Ze svolávacího dekretu, pod nějž se podepsal státní ministr Anton rytíř Schmerling, vyplývá, že se očekává, „aby se na tomto synodu podala příležitost, ku konečnému ustavení církevního zřízení za prospěšné uznané návrhy zákonů formulovati a Jeho Veličenstvu k nejvyššímu rozhodnutí předložiti“.¹⁰³ Joseph Andreas Zimmermann k tomu při zahájení synodu sebejistě dodal: „Těžkosti, v říšském zákoníku prohlášené církevní zřízení od 9. dubna 1861 příhodným způsobem zlepšiti, sotva budou za řeč státi.“¹⁰⁴

Synod evangelické církve v Předlitavsku byl jako církev samotná konstruován jako „dvojediný“. V roce 1864 totiž ve Vídni vedle sebe zasedaly ve skutečnosti synody dva – synod augsburského vyznání a synod helvetského vyznání. Na návrh synodála za reformovanou církev Hermanna Bonitze, profesora vídeňské univerzity, se oba synody usnesly zavést společná jednání, avšak při zachování dvou předsednictev a odděleného hlasování,¹⁰⁵ což synodní jednání dosti zkomplikovalo.

Jednací řád se podařilo schválit až 26. května 1864: „Po přemnohých často způsobem dosti rozčileným a s vynaložením vši filologické, parlamentární a zákonodárné obratnosti dopodrobna vedených debatách, změněn a přijat návrh na změnu některých ustanovení jednacího řádu při synodech, v prozatímním církevním zřízení obsaženého, [...] kterýžto návrh předložiti se má cestou vrchní církevní rady c. k. státnímu ministerstvu k potvrzení.“¹⁰⁶ Odpověď vrchní církevní rady na sebe nenechala dlouho čekat: 8. června 1864 spojený synod obdržel přípis, podle něhož „žádost synodů [...] za zjednodušení jednacího řádu [...] dojíti může příznivého rozhodnutí teprv pak, až se státnímu ministerstvu předloží dotyčné protokoly.“¹⁰⁷ Synod se nakonec usnesl věc odložit.¹⁰⁸ Cožpak již tehdy nebylo synodálům jasné, jak s výsledky jejich jednání naloží úřední šiml?

Na druhou stranu dodejme, že v mezidobí se synod k prozatímnímu církevnímu zřízení vůbec nedostal. Jak těžkopádná musela být jeho jednání! Projednával zejména záležitosti mezikonfesijní, školské, změnu rozložení superintendencí i seniorátů, a nepřiliš soudou

¹⁰⁰ Návrhy na změnu nynějšího církevního zřízení, dodané dne 1. února 1863 seniornímu výboru obvodu pražského pro nejbližší příští seniorní konvent. *Hlasý ze Siona*, 1863, č. [3], s. 37.

¹⁰¹ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 7, s. 98.

¹⁰² Výnos vys. c. k. státního ministerstva, jímž se c. k. vrchní církevní radě nařizuje, aby na den 22. května t. r. do Vídně svolala generální synod evanj. církve obou vyznání v německo-slovanských zemích. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 7, s. 112.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Řeč, již předseda c. k. evanj. vrchní církevní rady Josef Zimmermann dne 22. května 1864 zahájil nejprve evanj. obecný synod helv. vyz. v městském chrámu Páně, napotom evanj. obecný synod aug. vyz. v chrámu Páně Gumpendorfském. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 12, s. 186.

¹⁰⁵ *Hlasý ze synodu do „Hlasů ze Siona“*. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 11, s. 162.

¹⁰⁶ *Hlasý ze synodu do „Hlasů ze Siona“*. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 12, s. 181.

¹⁰⁷ *Hlasý ze synodu do „Hlasů ze Siona“*. *Hlasý ze Siona*, 1864, č. 13, s. 195.

¹⁰⁸ Tamtéž.

směsici dalších návrhů. Církevní zřízení se na pořad dne dostalo až na osmé schůzi, která se konala 10. června 1864, tj. na sklonku třetího týdne synodního jednání.¹⁰⁹ Tehdy se spojený synod usnesl, že předlohou jeho rokování bude návrh ústavního odboru synodu, jenž byl „snůškou usnesení jednotlivých superintendenčních konventů“.¹¹⁰ „Pro případy neshody v mínění obou synodů ustanoveno, aby zvolen byl výbor z tří delegátů každého synodu, jenž by vypracoval návrh zprostředkující a vůbec dohodnutí se domáhal. O jeho návrhu pak mělo býti v plenum bez debaty hlasováno. Kdyby pak i tento jistě zajímavý prostředek měl se minouti cílem, platilo dotyčné znění prozatímního církevního zřízení.“¹¹¹

Podrobný přehled následujícího jednání by byl poněkud nepřehledný. Synody, luterský i reformovaný, se v podstatných otázkách rozcházely, což pochopitelně napomáhalo prozatímnímu církevnímu zřízení.¹¹² Poslední, 32. schůze spojeného synodu se konala 9. července 1864.¹¹³ První generální synod předlitavských evangeliků zasedal přesně sedm týdnů, což je z dnešního pohledu doba naprosto nepředstavitelná. Bylo by však zřejmě podezřelé, kdyby se synodálové z odlehlejších končin mocnářství vrátili domů příliš brzy. To by pak v Haliči a v Bukovině těžko vysvětlovali. „Tak vzniknul synodální návrh našeho nynějšího církevního zřízení“, uzavírá příběh církevní historik, „od provisorního, jak sami jeho strůjcové dokládají, jen poměrně v nečetných částech a i v nich jen nepatrně se odchylující.“¹¹⁴

Útrpné jednání synodu nepřineslo kýžené ovoce: touha českých a moravských seniorátů i superintendenčních konventů po radikální změně prozatímního církevního zřízení se nenaplnila.¹¹⁵ Skutečný otřes však mezi všemi předlitavskými evangeliky způsobilo počinání předsedy ministerské konference Richarda hraběte Belcrediho, jenž o své vůli změnil 20 ustanovení církevního zřízení, synodem schváleného, a pozměněné zřízení nechal vyhlásit v říšském zákoníku pod č. 22/1866 ř. z.¹¹⁶ Své jednání, jímž obešel synod, omlouval tím, že chtěl urychlit zákonné prohlášení církevního zřízení.¹¹⁷

Belcrediho škrtky nebyly nikterak nevýznamné: vesměs se týkaly postavení vrchní církevní rady, kterou synod ve své předloze prohlašoval nejvyšším orgánem církevní správy. Vrchní církevní rada však podle Belcrediho měla rozhodně zůstat podřízena říšské vládě. „Vždyť byly tehdejší vládou učiněné změny tak dalekosáhlého významu, že by synody nikdy k nim nebyly přistoupily“, shrnuje se skřípotem zubů náš dějepisec. „Proto musily nechány býti stranou. V pravdě odebíraly církvi poslední zbytek samovolnosti a sebeurčení, které patent jim zaručil. Tím dopustilo se ministerstvo Belcrediho porušení obsahu císařského patentu, pro které nemělo ani výmluvy formálnosti, ani jiného práva, leda práva silnějšího.“¹¹⁸

¹⁰⁹ Hlasy ze synodu do „Hlasů ze Siona“. *Hlasy ze Siona*, 1864, č. 13, s. 196.

¹¹⁰ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 10, s. 154.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Obecný synod augsb. a helv. vyznání. *Hlasy ze Siona*, 1864, č. 19, s. 293–294.

¹¹⁴ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 10, s. 154.

¹¹⁵ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 11, s. 167.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 168.

¹¹⁷ Tamtéž.

¹¹⁸ Tamtéž. Zvláštního způsobu, jímž církevní zřízení došlo schválení, si povšimli i v zahraničí. Srov. např. LIPSIUS, R. A. Zur revidierten Kirchenverfassung der evangelischen Kirche in den deutsch-slavischen Kronländern Österreichs. *Zeitschrift für Kirchenrecht*, 1867, s. 131–148.

Trpkost českých a moravských evangelíků zajistě zesílila skutečnost, že se spojený synod držel ve svých požadavcích bázlivě v mezích protestantského patentu, jenž krom jiného přiznával vrchní církevní radě místo v církevním organismu, a neodvažoval se klást na stůl příliš odvážné návrhy, které by mu snad mohly odporovat. A i ty umírněnější ze schváleného církevního zřízení Belcredi nakonec vyškrtnal.¹¹⁹

Slova Heřmana z Tardy, otištěná v *Hlasech ze Siona* již v roce 1861, vyzněla, zdá se, naprázdno: „Jako tedy ze zásady schvalovati nemůžeme, že naše církevní zřízení nám od státu oktroyováno, ano takový způsob míchání se státu do církevních záležitostí zcela zavrhujeme co neevangelický (jako před námi Uhři učinili) [...]“.¹²⁰ Evangelická církev v Předlitavsku se tak, viděno očima českých a moravských reformovaných evangelíků, octla „pojednou zaražena zdí, již zdánlivě sama si zbudovala“.¹²¹

Česko-moravský synod

Ještě snad ani nezanikla ozvěna hlasů ohrazení proti Belcrediho zásahu do církevního zřízení z roku 1866, a již se myslí českých reformovaných ubírají jiným směrem – volání po ustavení česko-moravského reformovaného synodu zřetelně zesiluje. Myšlenka však záhy ztratila významného zastávce: bouřlivého stoupence církevní samostatnosti a odpovědného redaktora *Hlasů ze Siona* Heřmana z Tardy císař v roce 1867 jmenoval členem vrchní církevní rady. „Radikál uprostřed církve byl o mnoho nebezpečnější než radikál v ústředním úřadě. Zde mohl jeho radikalismus velmi snadno býti usměrněn a jeho elán využit způsobem vládě snesitelným.“¹²²

Ačkoliv se může zdát, že synodní zřízení našlo u českých a moravských evangelíků bezvýhradného přijetí, v dobovém tisku nalezneme i několik varovných slov. Nepříliš početní čeští evangelíci augsburského vyznání měli se synody zraňující zkušenost, byť zprostředkovanou. Více než čeští a moravští reformovaní udržovali styky s evangelíky v bezprostředně sousedících zemích. Vždyť v německých zemích a v Uhrách bylo luterství vyznáním velké části tamějších křesťanů. Právě slovenští evangelíci, s nimiž jejich české souvěrce poutaly blízké, v případě kazatelů často pokrevní vztahy, měli trpké zkušenosti se synodním jednáním.

„[Obyčejně] větším dílem negativní (popírací) duchové, aneb aspoň přívrženci tak zvané liberálnosti to jsou, kteří pro synody horlí a dosti zřetelně znáti dávají, že v nich spatřují vhodný prostředek k dosažení svých cílů,“ varuje Karel Eduard Lány, evangelický farář a. v. v Černilově ve svém časopise *Evanjelický církevník*. „Odvolávají se na smýšlení sboru (*Gemeindeprincip*). Ale nejsou to sbory věřících, ani vyznávajících neb povoláných, o nichž mluví písmo a naši otcové, míníce proroctvo budoucnosti, nýbrž jim jest sborem, souhrn všech dle občanského zákonníka bezúhonných, nakolik se křesťany neb evangelíky jmenují [...]“.¹²³ Toto jasnozřivé varování však bylo na počátku 70. let přeslechnuto.

¹¹⁹ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 11, s. 167.

¹²⁰ TARDY, H. Návrh výboru v radě říšské k upravení poměru církví k státu. *Hlasy ze Siona*, 1861, č. 26, s. 215.

¹²¹ K dějinám našeho církevního zřízení. *Jednota*, 1888, č. 10, s. 154.

¹²² HÁJEK, V. *Heřman z Tardy*. Brno: Sociální ústavy Českobratrské církve evangelické v Myslibořicích, 1932, s. 87.

¹²³ Synody a učení církevní. *Evanjelický církevník*, 1870, č. 9, s. 154–155 *passim*.

První generální synod návrh na zřízení česko-moravského reformovaného synodu, o němž již byla řeč, nevyřídil. Druhý generální synod evangelické církve v Předlitavsku zasedal ve Vídni v roce 1871, tentokrát však již odděleně podle konfesí. To v praxi znamenalo, že v jeho reformované větvi měli čeští a moravští synodálové významnou převahu nad svými německy mluvícími souvěrci, což jejich sebevědomí zřetelně posílilo. Synod helvetského vyznání ve své památné páté schůzi, která se konala 13. června 1871, přijal následující usnesení: „Dosavadní synod H. V. dělí se co do řeči ve dva samostatné synody, a sice na synod česko-moravský a německý. Každý z obou synodů pořádá, vede a spravuje samostatně své záležitosti na základě nejvyššího patentu z dne 8. dubna 1861 a církevního zřízení z r. 1866. Německému synodu H. V. zůstává se na jeho vůli, spojití se s generálním synodem A. V. v společných záležitostech.“¹²⁴

Superintendent Jan Beneš z moravské reformované superintendence ve své oboujazyčně proslovené řeči na synodu nejdříve zdůraznil, že čeští a moravští evangelici se nechtějí vydělit z celku evangelické církve v Předlitavsku. „Žádné choutky oddělení se, žádné jiné ohledy – než toliko blaho církve jest pohnutkou našeho činění. Sami uznáte, pánové,“ obrací se na reformované Němce, „že ve vlastní zemi, ve vlastním domě, znali jsouce poměrů a potřeb svých, živi jsouce a obcující s lidem, myslíce a cítíce s ním, nejlépe a nejpríměřeněji dovedeme pečovati o blaho země a církve skrze společné úřady.“¹²⁵

Čeští a moravští synodálové pro své úsilí získali i část německy mluvících poslanců, zejména Gottfrieda Franze, superintendenta vídeňské reformované superintendence, a Eduarda Böhla, profesora vídeňské evangelické teologické fakulty, jenž prosadil k výše citovanému usnesení smířlivý dodatek následujícího znění: „Oba synody trvají pospolu v bratrském spojení u víře skrze výměnu synodních protokolů a prostředkem delegace.“¹²⁶

Navzdory tomuto dovětku usnesení generálního synodu podle dobového tisku „pobouřilo valně myslí našich německých evangelických bratří, vyvolavši v táboru jejich prudký a vášnivý odpor.“¹²⁷ Ve své šesté schůzi dne 14. června 1871 dokonce generální synod helvetského vyznání přijal návrh na zřízení vrchní církevní rady pro obvod česko-moravského synodu se sídlem v Praze, jejíž členy, „mocné obou jazyků zemských“, bude volit synod s výhradou císařova stvrzení.¹²⁸

Synodál Szalatnay přitom v důvěrné atmosféře málopočetného reformovaného synodu otevřeně brojí proti stávajícímu znění protestantského patentu: „Proč bychom neměli státi na právu, moci si voliti sami svůj nejvyšší úřad? Poněvadž snad dosazuje až posud sám zeměpán? Kdyby tomu tak bylo, kdybychom toto své přání v synodu ani vysloviti nesměli, pak bych nechtěl ani členem synodu býti, neb jest to svaté právo, hlavní zásada reformované církve.“¹²⁹

Z protokolů druhého generálního synodu helvetského vyznání je znát, že čeští a moravští reformovaní od posledního synodu církevněpoliticky dozráli. Poučení historií vzniku

¹²⁴ Památní V. schůze generálního synodu helvetského vyznání. *Hlasy ze Siona*, 1871, č. 13, s. 99, ve spojení s článkem Památní V. schůze generálního synodu helvetského vyznání. *Hlasy ze Siona*, 1871, č. 14, s. 110.

¹²⁵ Památní V. schůze generálního synodu helvetského vyznání. *Hlasy ze Siona*, 1871, č. 13, s. 99.

¹²⁶ Tamtéž, s. 100, ve spojení s článkem Památní V. schůze generálního synodu helvetského vyznání. *Hlasy ze Siona*, 1871, č. 14, s. 110.

¹²⁷ Synod česko-moravský. *Hlasy ze Siona*, 1871, č. 14, s. 107.

¹²⁸ VI. schůze generálního synodu helvetského vyznání. *Hlasy ze Siona*, 1871, č. 14, s. 110–112.

¹²⁹ Tamtéž, s. 111.

církevního zřízení z roku 1866 se již nebojí předkládat odvážné návrhy a bojovat za jejich prosazení. Na druhou stranu však výbojnost řeči a neústupnost přijatých usnesení svědčí o poněkud zkreseném obrazu, který o sobě měli. Skutečně věřili tomu, že císař usnesení synodu potvrdí? Vždyť v evangelické církvi v Předlitavsku tvořili čeští a moravští „helvíti“ nepříliš významnou menšinu. Z hlediska mnohonárodního a převážně katolického Předlitavska tuto menšinu nelze nazvat jinak než nepatrnou.

Nezapomínejme ani na české luterány, u nichž návrh na zřízení česko-moravského reformovaného synodu – nepříliš překvapivě – kladnou odezvu nenašel. „Ovšem však uznáváme, že z ohledu na běžení za českomoravskou synodou a za rychlým ukončením této synody členům jejím nezbývalo času pro nás,“ stěžuje si *Evanjelický církevník* na oddělená jednání synodu, jež byla dílem česky mluvících reformovaných, „a že by to pro ně nebylo žádnou rozkoší zápasiti s některými německými novoprotestanty našimi, kteří se vypínají nad každé církevní vyznání i nad slovo Boží.“¹³⁰ Čeští luteráni, utopeni v německé většině, ve skrovném počtu 23 farních sborů však na svůj synod pomýšlet nemohli, což i otevřeně přiznali.¹³¹

Myšlenka česko-moravského reformovaného synodu a vrchní církevní rady se sídlem v Praze však nenalezla podporu ani na konventu moravské reformované superintendence, který zasedal v zimě 1872. Usnesení druhého generálního synodu helvetského vyznání byla rozeslána staršovstvům v obvodu této superintendence, a na konventu byl záměr česko-moravského synodu rozhodně odmítnut. „Odpor Moravanů, co integrující části, z níž se nový synod skládati měl, byl pro českomoravský synod osudný. Zda-li je mohl kdo nutiti? Odepření souhlasu jejich bylo vlastně zastavení ohlášek, a ze svatby nemohlo přirozeně býti nic, byť se otcově na generálním synodu byli dohodli.“¹³²

Čáslavské církevní zřízení

Justus Emanuel Szalatnay, senior Čáslavského seniorátu h. v., totiž nejmladšího, čtvrtého seniorátu v obvodu české reformované superintendence, však brzy po neúspěchu myšlenky česko-moravského synodu u moravských evangelíků nachází pro své úsilí po samostatné správě česko-moravské reformované církve další spolupracovníky. Jsou jimi zejména kolínský farář Čeněk Dušek a Ludvík Bohumil Kašpar, farář v Hradišti u Nasavrk.

Dušek, jenž v 60. letech 19. století coby jeden z prvních držitelů stipendia Svobodné skotské církve strávil několik semestrů na Nové koleji v Edinburghu, byl vášnivým stoupencem skotského presbyterianismu, kdežto o několik let starší Kašpar se v roce 1869 s Heřmanem z Tardy zúčastnil prvního poselství českých a moravských evangelíků k sesterským církvím ve Spojených státech amerických.¹³³ Konečně Szalatnay byl vůbec prvním českým evangelickým bohoslovcem, jemuž bylo umožněno studovat v zahraničí – v Basileji.¹³⁴

¹³⁰ Evanjelické synody A. i H. V. ve Vídni. *Evanjelický církevník*, 1871, č. 7, s. 165.

¹³¹ Tamtéž, s. 169.

¹³² Česko-moravský synod. *Hlasý ze Siona*, 1878, č. 4, s. 25.

¹³³ Srov. KAŠPAR, L. B. *Zpráva o poselství do Ameriky vykonaném v létě r. 1869*. Chrudim: nákladem vlastním, 1869, 23 s.

¹³⁴ *Památník Farního sboru Českobratrské církve evangelické ve Velimi (1783–2003)*. Velim: Sdružení českobratrské evangelické mládeže, 2003, s. 42.

A tak byl na pořad druhého konventu Čáslavského seniorátu, který zasedal 15. května 1873 v Čáslavi, zařazen návrh *Zřízení reformované církve česko-moravské*, zpracovaný seniorátním výborem. Tato předloha představuje vůbec první celistvý návrh církevního zřízení, který vznikl v českých zemích. Návrh byl postoupen příslušnému odboru seniorátního konventu. „Referent odboru pro návrh církevního zřízení p. farář Kašpar podává zprávu v ten smysl,“ čteme v konventním protokolu, „že pro rozsáhlost předlohy nebylo odboru možno vše náležitě uvážiti a prozkoumati, ale vděčnějším zdálo se mu býti, vytknouti toliko některé zásady církevního zřízení [...]“¹³⁵

Návrh zásad byl následující: „1. Jako věrouka vůbec, budiž i řád církevní založen a důsledně zbudován na tom, co o účeli a způsobu církve Kristovy jest v písmech svatých obsaženo a což nejlepšího výrazu nalézá v zřízení čistě presbyterně synodním. Při tom budiž vždy dle možnosti přihlíženo k příkladu staré církve domácí českobratrské. 2. Stran poměru církve k státu budiž šetřeno toho, aby tak, jako stát má nepochybné právo *circa sacra*, totiž k doзору, by všude zákony občanské byly zachovávány, právě tak církev majíc jedinou hlavu svou a zákonodárce i Pána Krista, ve vnitřních záležitostech náboženských a církevních úplně samostatně si počínala. 3. V řádu církevním budiž přísně rozeznáváno a děleno mezi působností orgánů zákonodárných a vykonávacích. 4. Přítomný seniorátní výborem předložený návrh budiž odevzdán zvláštnímu tříčlennému odboru, kterýž by je na základě řečených zásad prozkoumal, náhledy a přání jednotlivých presbyterstev vyslechnul a návrh svůj příštímu seniorátnímu konventu předložil. 5. Spolek Komenského budiž vyzván, aby se možno-li postaral o české vydání řádu Jednoty českobratrské (*Ratio disciplinae ordinisque in Unitate Fratrum Bohemorum*).“¹³⁶

Následně byla otevřena rozprava. „Předseda má za to, že základ, na němž se církevní zřízení dle návrhu odboru zbudovati má, jest příliš široký a obširný a žádá, aby základní rysy toho presbytero-synodního zřízení jasněji a určitěji vyznačeny byly; dovozuje dále, že mnozí stávající církevní zřízení za presbytero-synodní považují a že také vskutku v jistém ohledu takovým je,“ čteme v protokolu slova Szalatnaye coby předsedy konventu, jak je zaznamenal zapisovatel.¹³⁷

„Pan farář Kašpar vyvrací náhledy předsedovy a doporučuje přijetí zásady svrchu jím podané, podotýkáje, že chyba našich konventů byla, že se pouštěly hned do podrobností a věcí vedlejších, opomíjejíce při tom určití sobě napřed základní principy, z nichž by vše ostatní vyrůstí mělo.“¹³⁸ Do debaty se zapojil i Čeněk Dušek: „Pan farář Dušek mluví nato pro návrh odboru, poněvadž stávající církevní zřízení presbytero-synodální není, nýbrž jest konglomerátem zřízení presbyterního, biskupského a konsistorního.“¹³⁹

Zásady byly konečně přijaty a do zvláštního odboru pro církevní zřízení byli zvoleni faráři Ludvík Bohumil Kašpar a Čeněk Dušek a presbyter Jarkovský, přičemž „odboru tomuto dopuštěno bylo dle uznání svého přibrati k svým poradám členů, jak potřebí bude.“¹⁴⁰ Odbor

¹³⁵ Státní okresní archiv Kolín, fond Farní úřad Českobratrské církve evangelické Velim, sign. R-II-2b/1–2, p. 60–61. Protokol sepsaný v 2. zasedání II. konventu reform. seniorátu Čáslavského, odbývaném v ref. škole církve Čáslavské dne 15. května 1873 o ¼ 7 večer započatém.

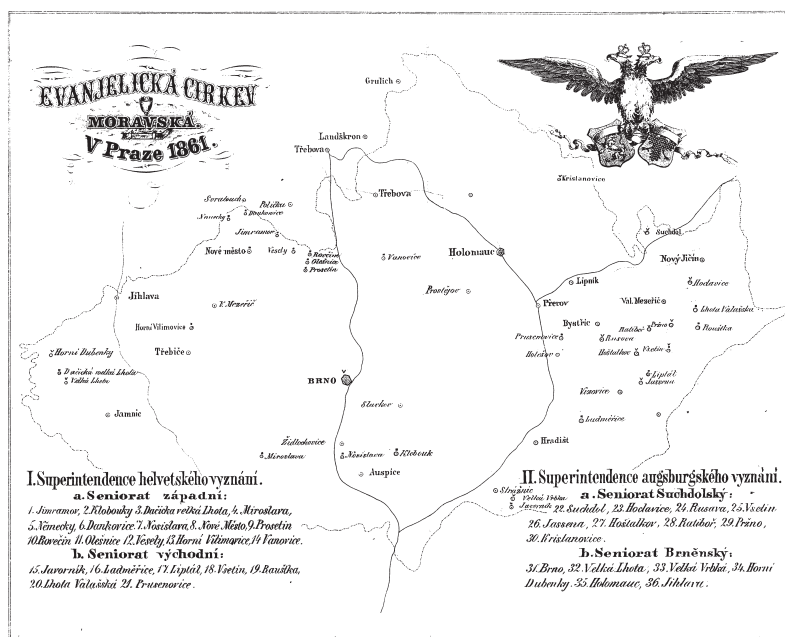
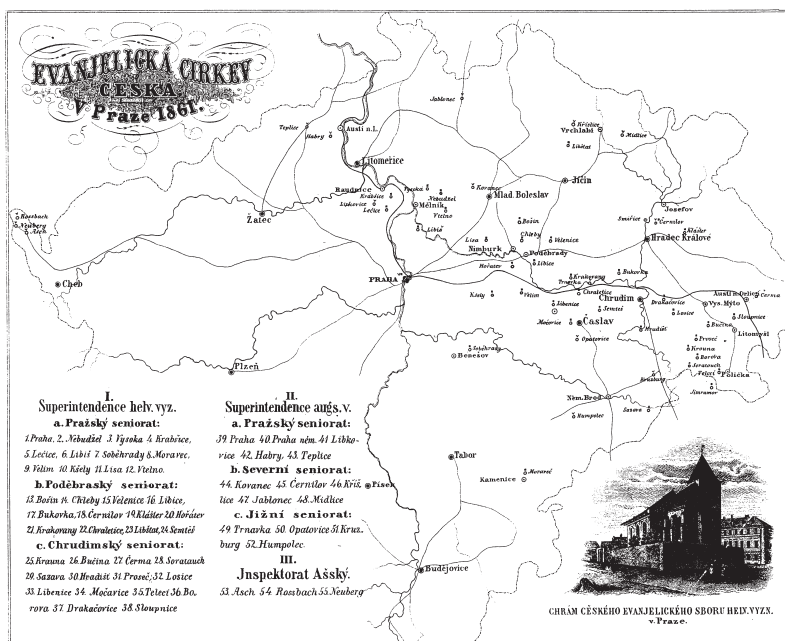
¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

Mapa sborů evangelické církve v Čechách a na Moravě z roku 1861¹⁴¹

¹⁴¹ Publikace, z níž bylo čerpáno, je uložena v Národní knihovně České republiky. *Evangelická církev česká; Evangelická církev moravská*. Měřitko neuvedeno. Praha: [s. n.], 1861.

svůj úkol splnil a třetí konvent Čáslavského seniorátu, který se sešel 19. června 1877 v Kolíně, tak mohl projednat upravenou předlohu: *Návrh zřízení církve reformované v Rakousku*.¹⁴² Akční rádius presbyterního zřízení měl totiž být – jak vyplývá z upraveného názvu dokumentu – rozšířen na celé Předlitavsko.

Čáslavské církevní zřízení, jak se tomuto návrhu začalo říkat, si záhy získalo i podporu Justa Emanuela Szalatnaye, jenž se k němu, jak uvedeno výše, zpočátku stavěl poněkud nedůvěřivě.¹⁴³ Zajisté se usilovně podílel na práci odboru, jíž se naopak pro delší pobyt na cestách nemohl účastnit Ludvík Bohumil Kašpar.¹⁴⁴ Zřejmě to byl právě Szalatnay, kdo odboru představil církevní ústavu německé reformované církve ve Spojených státech amerických,¹⁴⁵ která se stala bezprostřední předlohou čáslavského církevního zřízení. Krom nápadné podobnosti některých částí obou textů o tom svědčí i několik výslovných zmínek.¹⁴⁶

Hlavním obhájcem návrhu a předním představitelem ústavních bojů, které návrh chtěl rozpoutat, se však stal Čeněk Dušek, strhující řečník. Coby znalec poměrů skotských církví rozhodně odmítal, že by presbyterní zřízení bylo odvozeno od úřadu presbyterů, tj. starších. „Presbyterní zřízení nemá název svůj od *presbyterů* v tomto smyslu, a kdo tak je posuzuje, nemá pravého pojmu o něm. Presbyterium v smyslu presbyterního zřízení jest – *seniorátní konvent!*“ vysvětluje Dušek vášnivě. „Tomuto pravému pojmu zřízení presbytero-synodního chce předloha vyhověti. V nynějším zřízení jest seniorátní konvent instance nejnižší, má však býti nejpevnější a rozhodující. Seniorát má býti skupenina sborů samostatně se spravujících, a jen co celé církve se týče, patří k instancím vyšším. Skladatel nynějšího zřízení neměl o tom pravého ponětí.“¹⁴⁷ Joseph Andreas Zimmermann, toho času již třetím rokem ve výslužbě, bytem v Sedmihradsku,¹⁴⁸ si z Duškovy kritiky zajisté hlavu nelámá.

Pravomocí presbyterstev se návrh církevního zřízení takřka nedotkl, pouze jim odňal právo volit seniora a superintendenta. „Člověk rozšafný nemůže konventu čáslavskému vytýkati, že nešetřil zájmů sboru,“ čteme v *Hlasích ze Siona*.¹⁴⁹ Zato však staršovstva měla spolu s kazateli podléhat nejpřísnější kázni, na niž klade předloha vážný důraz. „Poměrně největších změn obsahuje návrh v otázce seniorátů.“¹⁵⁰ Rozumí se samo sebou, že v presbyterním zřízení, jak si jej představovali „časlavští“, nebylo žádného místa pro prvky konsistorní, tj. vrchní církevní radu. Ani pro biskupské zřízení nenacházeli mnoho sympatií. „Konvent čáslavský uvažoval: zda církvi vůbec seniorů a superintendentů jest potřeba? Shledal ale prospěšnost těchto hodnostářů, však zároveň též dočasnost volby jejich.“¹⁵¹

¹⁴² Srov. Státní okresní archiv Kolín, fond Farní úřad Českobratrské církve evangelické Velim, sign. R-II-2b/1–2, p. 66–104, 111–118. Zřízení reform. církve. Rukopis.

¹⁴³ Tak vzpomíná i NEŠPOR, J. *Ze zašlých dob*. Hradec Králové: Nedělní besídka, 1930, s. 70.

¹⁴⁴ Třetí konvent ref. seniorátu Čáslavského. *Hlasý ze Siona*, 1877, č. 14, s. 106.

¹⁴⁵ Srov. např. The Constitution of the Reformed Church in the United States. In: *The Church Member's Handbook*. Tiffin, OH: E. R. Good & Bro., 1882, s. 113–152.

¹⁴⁶ Státní okresní archiv Kolín, fond Farní úřad Českobratrské církve evangelické Velim, sign. R-II-2b/1–2, p. 8 a 10. Z třetího konventu Čáslavského seniorátu se nám zachovaly dva „synoptické“ protokoly. Srov. též Třetí generální synod H. C. *Hlasý ze Siona*, 1878, č. 5, s. 34.

¹⁴⁷ Třetí konvent ref. seniorátu Čáslavského. *Hlasý ze Siona*, 1877, č. 13, s. 100–101 *passim*.

¹⁴⁸ Srov. Nejvyšším rozhodnutím... *Hlasý ze Siona*, 1874, č. 23, s. 187.

¹⁴⁹ Církevní zřízení. *Hlasý ze Siona*, 1877, č. 18, s. 137.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 138.

Seniorátní konvent měl dojít významného posílení svého postavení. „Z tohoto základního účelu vyplývají pak následující práva seniorátu: I. přijímati dotazy a odvolání sborů; II. kazatele zkoušeti a k úřadu přijímati; III. kazatele ordinovati, instalovati, propouštět, skládati, když toho žádá: 1. farář; 2. sbor; 3. seniorát; 4. synod neb celá církev za zvláštním účelem; IV. zkoušeti zprávy a výroky sborové, jsou-li: 1. správné; 2. moudré a prospěšné; V. rozhodovati o otázkách učení a kázně a o opatřeních synody seslaných; VI. odsuzovati bludné, pokoj církve rušící učení; VII. visitace sborů; VIII. rozpouštět, dělit, scelovati sbory, zakládati nové sbory atd.; IX. podávati návrhy k vyšším stolicím a X. vysílati si zástupce do synodu a jenerálního synodu. Ta jsou nezadatelná práva seniorátu všude, kde presbytero-synodní zřízení má průchod.“¹⁵² Podle církevního zřízení z roku 1866 totiž náležela seniorátu pouze práva označená číslicemi I, IV, VII a IX.¹⁵³

Čáslavské církevní zřízení¹⁵⁴ bylo zařazeno na pořad jednání pátého konventu české reformované superintendence, který v Praze zasedal již na přelomu září a října 1877. V poslední jednací den konvent potvrdil tři ústavní zásady konventu Čáslavského seniorátu z roku 1873, avšak přes návrh církevního zřízení přešel k dennímu pořádku. Konvent se spokojil s tím, že si vyžádal „dobrá zdání“ presbyterstev a seniorátních konventů,¹⁵⁵ přičemž o návrhu jako takovém měl rozhodnout až následující superintendenční konvent. Ten se však měl sejít až za tři léta. „Čekati zase několik let, jest tolik, jako vázati si ruce,“ odpovídá rozzlobený Dušek,¹⁵⁶ a svůj protest pronesený jménem poslanců za Čáslavský seniorát nechal zaprotokolovat.¹⁵⁷

Klíčový obrat v církevní politice českých a moravských reformovaných evangeliků přinesl třetí generální synod helvetského vyznání, který zasedal následující měsíc, totiž v listopadu 1877; kde jinde než ve Vídni. Ústavní odbor synodu ústy svého zpravodaje Szalatnaye navrhl plénu, aby přes návrh týkající se urgency zřízení česko-moravského synodu přešel k dennímu pořádku.¹⁵⁸ Němečtí poslanci zajisté nevěřili svým uším! „Provedení požadavku předlohy staví se na ten čas skutečně v cestu mnohé a veliké obtíže,“ přiznal Szalatnay.¹⁵⁹

„Ne že bych byl muž, který by se lekal obtíží,“ dodal vzápětí, „aneb který by věc za dobrou uznanou opouštěl a zavrhoval proto, že jest obtížno ji dosáhnouti; ne že bych zneuznával ty přednosti a výhody, jakých má církevní společnost pozůstávající z lidu jednoho jazyka před podobnou společností, v níž panují rozličná nářečí, stěžující všelijak správu

¹⁵² Vady stávajícího zřízení: Přehmaty v seniorátu. *Jednota*, 1888, č. 6, s. 82.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Návrh v podobě, v jaké byl schválen třetím konventem Čáslavského seniorátu v roce 1877, vyšel tiskem, a to i s podrobným zdůvodněním. Srov. *Návrh zřízení církve reformované v Rakousku přijatý III. seniorátním konventem obvodu Čáslavského dne 19. a 20. června 1877 v Kolině držaným*. Pardubice: nákladem vlastním, 1877, 71 s.

¹⁵⁵ Ústřední archiv ČCE, fond Česká superintendence h. v., balík 72. Protokol o třináctém sezení V. konventu reform. superintendencí České, které se odbývalo v Praze dne 4. října 1877.

¹⁵⁶ Pátý konvent ref. superintendencí české. *Hlasy ze Siona*, 1877, č. 24, s. 191.

¹⁵⁷ Ústřední archiv ČCE, fond Česká superintendence h. v., balík 72. Protokol o třináctém sezení V. konventu reform. superintendencí České, které se odbývalo v Praze dne 4. října 1877.

¹⁵⁸ Císař František Josef totiž 18. února 1877 oznámil, že zamítl usnesení druhého generálního synodu helvetského vyznání z roku 1871 o zřízení česko-moravského reformovaného synodu a vrchní církevní rady se sídlem v Praze. Srov. Jeho cis. a král. apošt. Veličenstvo... *Hlasy ze Siona*, 1877, č. 7, s. 52.

¹⁵⁹ Třetí generální synod H. C. *Hlasy ze Siona*, 1878, č. 7, s. 52.

církevní; než ale v uvážení, že udržení celistvosti a jednoty reformované církve v Rakousku, zajisté veledůležitý má význam [...].“¹⁶⁰ Synod přijal návrh odboru jednomyslně.¹⁶¹

„Čáslavští“ zavrhli myšlenku česko-moravského reformovaného synodu ve prospěch nového, presbyterního církevního zřízení pro reformovanou církev v celém Předlitavsku. Zároveň však neustoupili ani o píď od svého dřívějšího ideálu, tj. samostatné správy česko-moravské reformované církve. Vždyť bez vrchní církevní rady a s významným posílením pravomocí seniorátů by domácí záležitosti vyřídili s konečnou platností na superintendenčním konventu a na sousední superintendence by se příliš ohlížet nemuseli. S jejich vyslanci by se scházeli pouze na generálním synodu, jehož pravomoci však neměly přesahovat věci společného zájmu. Z hlediska českých církevněpolitických zájmů bylo tudíž čáslavské církevní zřízení dobře promyšleným návrhem, avšak národní zájmy v tomto případě rozhodně nelze přeceňovat.

„Čáslavští“ totiž především upřímně věřili, že čistě presbyterní církevní zřízení vlije církvi do žil novou krev: seniorátní konventy, vědomy si své nové odpovědnosti, měly skomírající církev oživit. Blahodárné účinky presbyterního zřízení konec konců Szalatnay, Kašpar i Dušek okusili ve Švýcarsku, v Americe i ve Skotsku. Zajisté jim nelze vyčítat, že úspěch tamějších reformovaných církví chtěli doma napodobit. Dlužno dodat, že byli vedeni nejušlechtilejšími pohnutkami. Toužili – řečeno slovy Jana Karafiáta – po „krásné, krásné církvi Kristově“.¹⁶²

I *Hlasy ze Siona* hlásají *Nový program* – ve stejnojmenném článku: „Národní církev jest sice slovo krásné, ale poněkud zastaralé. [...] Budoucnost přinese to, že nebude žádných církví výsadných, a my doufáme, že bude lépe, než nyní jest. Co může naše církev, jako národní, získati? Nikdy tolik jako v svobodě.“¹⁶³ Následující, šestý konvent české reformované superintendence se konal na přelomu listopadu a prosince 1881 v Praze. Čáslavské církevní zřízení, opravené podle připomínek presbyterstev, tentokrát projednal.¹⁶⁴

„Odboru doručeno 31 dobrozdání presbyterstev, z nichž 9 *proti*, 21 *pro*, takže se může tvrditi, že se dvě třetiny pro návrh ten vyslovují,“ referuje Dušek. „Odpor proti návrhu jeví se asi takto: jedni bojí se, že by svoboda větší církvím byla ku škodě a ne ku prospěchu, my prý potřebujem uzdy; druzí odporují, jako by se jednalo proti vládě; jiní tvrdí, že se zkracují práva presbyterstev, nejzávažnější však příčina odporu jest, že by církvi odjat byl c. k. paušal.“¹⁶⁵ V některých kruzích totiž panovala obava, že vláda, potažmo císař evangelíkům toužícím po větší svobodě odejme státní příspěvek na mzdy kazatelů, který představoval jakousi náhradu za státní poručníkování.

Na návrh správního odboru konvent přijal osm zásad, které byly rozšířením původních tří principů konventu Čáslavského seniorátu z roku 1873.¹⁶⁶ Snad pro případ, že by návrh

¹⁶⁰ Třetí generální synod H. C. *Hlasy ze Siona*, 1878, č. 7, s. 52.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 53.

¹⁶² Volně podle článku Staré české ideály. *Reformované listy*, 1896, č. 1, s. 4.

¹⁶³ Nový program. *Hlasy ze Siona*, 1878, č. 2, s. 10 *passim*. Tento článek byl polemikou s opozičním časopisem *Stráž na Sionu*. K tomu srov. též články *Česko-moravský synod*, s. 25–26, a *Zpeř mi kožich a nemáčeje*. *Hlasy ze Siona*, 1878, č. 6, s. 43–44.

¹⁶⁴ Tyto připomínky se nám dochovaly v originále. Srov. Ústřední archiv ČCE, fond Česká superintendence h. v., balík 43.

¹⁶⁵ Šestý konvent ref. superintendencí české. *Hlasy ze Siona*, 1881, č. 24, s. 209.

¹⁶⁶ Nelze však říci, že by čáslavské zřízení stálo na těchto osmi zásadách – byly konec konců formulovány až poté, co byl návrh dokončen. Srov. MEDEK, R. Osm zásad. *Hus*, 1919, č. 4, s. 51–52.

hlasováním neprošel – alespoň by bylo propříště na čem stavět. Konvent však jednohlasně upustil od čtení návrhu a schvaluje jej *en bloc*.¹⁶⁷

Osmdesátá léta 19. století jsou po církevněprávní stránce obdobím obhajoby čáslavského církevního zřízení, a to především v Čechách. Čeněk Dušek za tímto účelem dokonce v roce 1886 zakládá časopis *Jednota*, v němž se svými spolupracovníky podrobně rozebírá – krom jiného – vady stávajícího církevního zřízení. Přímou podrobnou charakteristiku Zimmermannova církevního zřízení: „Dilettantismus zírání na nás z každého záhybu.“¹⁶⁸

V roce 1887 rozeslala vrchní církevní rada svůj vlastní *Revisní návrh církevního zřízení*, jehož zpracování jí uložil císař již v roce 1877, a to z toho důvodu, aby bylo církevní zřízení uvedeno v soulad s novými školskými zákony.¹⁶⁹ Co o revisi mínili „čáslavští“? „Jediné, co jsme našli, a co za zmínku stojí, jsou volby seniorů a superintendentů na konventech konané. Volby farářů, pravomoc seniorátu, synodního výboru, odklizení nebo přepracování církevní rady, odstranění laika z předsednictví nejvyššího církevního úřadu, o tom všem ani stopy, ač církve se o tom zmiňovaly a není to právě nejmenší požadavek.“¹⁷⁰

Zatímco česká reformovaná superintendence stojí pevně za čáslavským zřízením, moravská superintendence téhož vyznání schválila na svém pátém konventu v listopadu 1888 upravenou verzi návrhu církevního zřízení, který podala vrchní církevní rada.¹⁷¹ „Známoť pak, že se milí bratři čeští na svých konventech k návrhům církevní rady zachovávali odmítavě, nepochybně proto, že si přejí mít něco lepšího, než cosi tak vetšího, zedraného a zzašívávaného, jako to měli tenkrát ti, jenž přišli tak z daleka. Tuť pak se přirozeně s jakousi napnutostí hledělo na Moravu, kterak my se zachováme. A jistě i my se nadějeme lepších věcí. Avšak jakkoli si náhledů a přesvědčení svých českých bratří vysoce vážíme, my u nás na Moravě, jak jsme již dříve po zralých rozmyslech byli doma umluveni, zachovali jsme se i na konventech jinak než oni v Čechách.“¹⁷² Moravský revisní návrh byl v některých ohledech ještě zdrženlivější než návrh vrchní církevní rady: volba seniorů a superintendentů „má se dít nadále způsobem dosavadním“.¹⁷³ Konzervativní čtenář si v časopise *Hus* zajisté s povděkem přečetl, že čeští a moravští evangelíci se vinou „čáslavských“ octlí „v labyrintu systémů – v bludišti soustav“.¹⁷⁴

Konečně čeští luteráni se rovněž vyslovili pro revisní návrh vrchní církevní rady. „Buď jak buď a suď jak suď – my prozatím asi sotva církevní radu z našeho církevního zřízení odčiníme a musíme s ní počítati. A jest, podle našeho mínění, potřebí náležitě pilně

¹⁶⁷ *Šestý konvent ref. superintendencí české*, s. 209. Čáslavské církevní zřízení ve své konečné podobě již tiskem nevyšlo. Dochovalo se nám pouze v rukopisu, a to jak v českém originálu, tak i v německém překladu. Srov. Ústřední archiv ČCE, fond Česká superintendence h. v., balík 73.

¹⁶⁸ Vady stávajícího zřízení: Směs protiv navzájem se rušících. *Jednota*, 1887, č. 10, s. 149.

¹⁶⁹ Revisní církevního zřízení. *Jednota*, 1887, č. 8, s. 117.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Srov. Ústřední archiv ČCE, fond Moravská superintendence h. v., k. 87. Zde se dochoval revisní návrh vrchní církevní rady i s připomínkami moravského superintendenčního konventu.

¹⁷² *Zpráva o pátém superintendenčním konventu reformované církve moravské, kterýž zasedal v Brně dne 1., 2. a 3. listopadu 1888*. Brno: Blažkův fond, 1888, s. 3.

¹⁷³ Tamtéž, s. 4.

¹⁷⁴ V bludišti soustav. *Hus*, 1889, č. 1, s. 6.

uvažovati, zdali to za našich poměrů a v našem státě v mnohém ohledu církvi naší ku prospěchu není, že má vůz presbytero-synodálního zřízení ‚brzdu‘ konsistoriální?“¹⁷⁵

Který ze tří návrhů zvítězí? Čáslavské církevní zřízení, revisní návrh vrchní církevní rady nebo moravský revisní návrh? Tuto otázku měl zodpovědět pátý generální synod, který se sešel ve Vídni v říjnu 1889. Na páté schůzi synodu helvetského vyznání dne 25. října 1889 proslovil Justus Emanuel Szalatnay, předseda synodu a nově zvolený český reformovaný superintendent, svou slavnou řeč, při níž superintendentovi Friedrichu Otto Schackovi z vídeňské reformované superintendence v očích „patrně slza se zaleskla“. Szalatnay shrnul základní rysy čáslavského církevního zřízení a vypořádal se s připomínkami opozičních synodálů. Sám si však zřejmě uvědomoval, že pěje labutí píseň čáslavského zřízení.¹⁷⁶

Synod ve vypjaté atmosféře nakonec přistoupil k hlasování o Schackově návrhu, aby synod přes český návrh přešel k dennímu pořádku. Pro hlasovalo 11 poslanců, proti 10. Čeští poslanci, podpoření Eduardem Böhlem, členem synodu za teologickou fakultu, vzápětí prohlásili, že *na tento čas* upouští od požadavku, aby byla revise církevního zřízení provedena na základě českého návrhu, a že se *prozatím* uspokojí s návrhem vrchní církevní rady, čímž pochopitelně ušetržili poliček moravským poslancům, kteří hlasovali proti čáslavskému zřízení.¹⁷⁷

Následujícího dne poslanci, kteří hlasovali proti čáslavskému zřízení, zejména moravští, prohlásili, že uznávají potřebu opravy návrhu vrchní církevní rady *v duchu českého návrhu*, dále že odmítají veškerou odpovědnost vůči svým církvím za to, „že se daná příležitost k možné opravě našeho církevního zřízení opomíná“ a konečně prohlásili, že budou hlasovat – „octnuvše se v takovéto tísní“ – pro návrh vrchní církevní rady. Jejich oponenti toto zřeknutí odpovědnosti odmítli. Není proto divu, že revise církevního zřízení navržená vrchní církevní radou byla přijata jednomyslně *en bloc*. „Synodálové se rozcházelí, ale byla patrna sklíčenost na všech stranách.“¹⁷⁸ Bodejť by ne, když si čeští a moravští poslanci navzájem smetli ze stolů své návrhy. Jediný, kdo se mohl radovat, byl zástupce vrchní církevní rady. Ironií osudu bylo, že jím na synodu v roce 1889 byl Heřman z Tardy.¹⁷⁹

Církevní zřízení bylo císařem potvrzeno až v roce 1891, v říšském zákoníku publikováno pod č. 4/1892 ř. z. Čeněk Dušek poté zastavil vydávání časopisu *Jednota*. Ve svém posledním hlavním článku *Bez nadpisu* píše: „Praví-li se, že nové zřízení jest ‚prvním tuzemskou církví samou uzavřeným církevním zřízením‘, jest to sice formálně pravdivé, ale právě proto, že se to připomíná, vzbuzuje to jen upomínku na synod, jenž tu věc v několika minutách s dvěma protesty, již oba předlohy zamítaly, vyřídil. Nebylo trapnějšího podívání nad ono, jež poskytovaly oba synody!“¹⁸⁰

Naproti tomu Ferdinand Císař, reformovaný farář v Kloboukách u Brna a velký Duškův rival, v časopise *Hus*, který se svými spolupracovníky počal vydávat poté, co se mu uzavřely *Hlasy ze Siona*, oživuje starý program, jemuž dodává nový impuls: „Zřízení česko-moravského synodu! To budiž tedy předním požadavkem naším v době přítomné. K tomu

¹⁷⁵ Revisní návrh církevního zřízení. *Evanjelický církevník*, 1887, č. 10, s. 238.

¹⁷⁶ Pátý synod církve reformované. *Hlasy ze Siona*, 1889, č. 20, s. [166]–167.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 168.

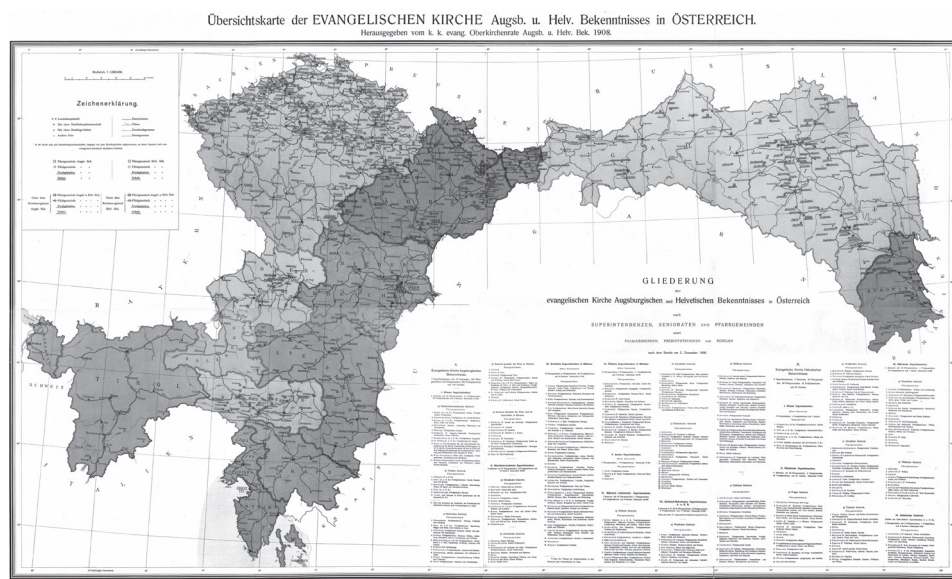
¹⁷⁸ Tamtéž, s. 169.

¹⁷⁹ HÁJEK, Heřman z Tardy, s. 104.

¹⁸⁰ Bez nadpisu. *Jednota*, 1891, č. 11, s. 161.

však přirozeně se pojí i jiné věci. Když se už jednou ustavíme jako česká reformovaná církev, nenahlížíme, proč bychom neměli přijmouti i pojmenování našich předků, mučednickou krví posvěcené a dějinami proslavené, totiž název Českobratrské jednoty. Jelikož však nechceme ztratiti kontinuitu (trvání) se svou nynější státoprávní individualitou, ani spojitost s povšechnou církví reformovanou ve světě: přimlouváme se za spojení obou těchto názvů. Řekněme například, že bychom se jmenovali: Reformovaná českobratrská jednota.¹⁸¹

Tento sen však měla pod názvem Českobratrská církev evangelická uskutečnit až příští generace českých a moravských evangelíků, a to obou vyznání.

Mapa evangelické církve v Předlitavsku z roku 1908¹⁸²

Závěrem

Následující léta nepřinesla v církevněprávní rovině ničeho. Ústavní letargie provázela evangelickou církev v Předlitavsku až do vypuknutí první světové války. Oprava církevního zřízení vyhlášená pod č. 155/1913 ř. z. byla pouze další revisi církevního zřízení sepsaného Josephem Andreasem Zimmermannem a upraveného Jánem Mikulášem; zřízení, jež bylo původně zamýšleno pro uherské evangelíky, kteří ho důrazně odmítli.

Konec konců o tom, že Zimmermann svou předlitavskou misi vnímal jako dočasnou, zajisté svědčí i jeho politické angažmá v uherské části monarchie. Když se v roce 1867 zúčastnil uherského korunovačního sněmu, vídeňské noviny *Das Vaterland* o vrchní církevní

¹⁸¹ Zpět ku starému programu! *Hus*, 1891, č. 10, s. 147.

¹⁸² *Übersichtskarte der Evangelischen Kirche Augsb. u. Helv. Bekenntnisses in Österreich*. 1:1,000,000. Wien: Freytag & Berndt, 1908.

radě napsaly: „Tento vrchní církevní úřad má za biskupa poslance Sasů sedícího na maďarském sněmu v Pešti [...]“.“¹⁸³

Své zimmermannovské dědictví Českobratrská církev evangelická ctí podnes, aniž by to však vešlo v širší známost. Základem jejího zřízení je totiž princip obce, který ustál útok „čáslavských“. Bezpochyby projevila svou životaschopnost. „Správně chápáno, není ani časově omezenou ideologií, ani teologickým principem, nýbrž jednoduchým, základním pravidlem, které platí všude tam, kde lidé společně slouží téže věci.“¹⁸⁴

Domnívám se však, že právě v teologické bezobsažnosti tkví problém principu obce. Lze jej totiž snadno zneužít. Němečtí evangelíci mají s tímto rysem principu obce traumatizující zkušenost: vždyť to byl právě princip obce, který umožnil nacisticky orientovanému hnutí *Deutsche Christen* prosadit v Německé evangelické církvi vůdcovský princip.¹⁸⁵ Konec konců, barmenské teze z roku 1934 se proti principu obce jasně vyslovily: „Zavrhujeme falešné učení, že by církev směla podobu své zvěsti a svého řádu přenechat své libosti nebo střídání právě panujících světonázorových a politických přesvědčení.“¹⁸⁶

Zatímco v Německu prošel princip obce po druhé světové válce kritickou reflexí a barmenské teze se staly základním stavebním kamenem církevního práva tamějších evangelických církví,¹⁸⁷ v jiných církvích, např. švýcarských,¹⁸⁸ nebo v Českobratrské církvi evangelické, nebyl k takovému ústavnímu sebezpytování důvod.¹⁸⁹ Právě v tomto kontextu nelze než vyjádřit obdiv nad jasnozřivou kritikou Karla Eduarda Lányho, jenž viděl východisko v biblickém episkopalismu,¹⁹⁰ nebo „čáslavských“, kteří jej hledali v konfesijně podmíněném, totiž reformovaném presbyterianismu.

Po vzniku Českobratrské církve evangelické v roce 1918 se však bez hlubších úvah pokračovalo v úpravách církevního zřízení z roku 1861.¹⁹¹ Osnovatelé církevněprávních předpisů nadto hledali inspiraci ve světském právu. Kárný řád přijatý sedmým synodem ČCE v roce 1935 byl zpracován podle služební pragmatiky státních úředníků z roku 1914, která se – jak čteme ve zdůvodnění – „dobře osvědčuje tak, že platí dosud beze změn a potřeba změn se také ani nepocítuje.“¹⁹² Když v roce 1946 zvláštní komise připravovala (další) revisi církevního zřízení, bylo vzhledem k ustanovením pojednávajícím o volbách

¹⁸³ Die evangelische Kirche in Ungarn. *Das Vaterland*, 1867, č. 291, s. 2.

¹⁸⁴ TILING, Gemeinde und Gemeindeprinzip, s. 580–581.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 580.

¹⁸⁶ Teologické prohlášení k přítomné situaci Německé evangelické církve, Barmen 31. května 1934. *Křesťanská revue*, 1984, s. 111.

¹⁸⁷ RÜCKLEBEN, H. Kirchliche Zentralbehörden in Baden 1771–1958. In: ERBACHER, H. (ed.). *Vereinigte Evangelische Landeskirche in Baden 1821–1971: Dokumente und Aufsätze*. Karlsruhe: Evangelischer Presseverband für Baden, 1971, s. 666–667.

¹⁸⁸ Srov. např. TAPPENBECK, Ch. R. *Das evangelische Kirchenrecht reformierter Prägung: Eine Einführung*. Zürich: Theologischer Verlag Zürich, 2017, s. 52–54.

¹⁸⁹ Kritiku demokracie v církvi z pera Vladimíra Čapka, otištěnou poněkud nešťastně v období protektorátu, lze stěží vnímat jako relevantní. Srov. ČAPEK, V. *Všeobecné kněžství*. Praha: Evangelické dílo, 1944, s. 6–7.

¹⁹⁰ Srov. ŘÍČAN, R. *Životní dílo Karla Eduarda Lányho*. Praha: V. Horák, 1938, s. 166.

¹⁹¹ Srov. CSUKÁS, *Ústavní počátky Českobratrské církve evangelické*, s. 92–93.

¹⁹² *Sedmý synod Českobratrské církve evangelické v Praze roku 1935: Svolání, program a členové synodu, Zprávy a návrhy*. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1935, s. 210.

navrženo, „aby si komise vzala jako předlohu volební řád do obcí, kde jednotlivé předpisy jsou velmi propracované.“¹⁹³ Nad tím by hlavou kroutil i Zimmermann.

Určité záchvěvy kritické reflexe důsledků principu obce, mezi něž zajisté patří i připodobňování církve ke státu nebo územním samosprávním celkům, spatřuji v přijetí řádu pastýřské služby, péče a kázně v roce 1971, který – jak napovídá jeho název – upouští od napodobňování světských kárných předpisů: autor předlohy farář a senior Miroslav Rodr hledá poučení v biblické zvěsti.¹⁹⁴

Od dob obhajoby čáslavského církevního zřízení však principem obce zřejmě nejvíce zatřásl návrh nového církevního zřízení, který rovněž projednal synod v roce 1971. Významné slovo v komisi pro nové církevní zřízení měl Josef Smolík, profesor praktického bohosloví na Komenského evangelické bohoslovecké fakultě v Praze. *Návrh pro diskusi o zásadních otázkách*, který sepsal, zpřítomnil odkaz „čáslavských“.¹⁹⁵ „Připomínky některých bratří,“ čteme ve zprávě komise pro synod, „kladou některé obecné otázky nad církevním zřízením. Je třeba položit otázku, co je podstatou presbyterně-synodního zřízení [...]“¹⁹⁶

Tato iniciativa však v církvi dodnes nenašla vážnou odezvu. Nedivme se proto, že američtí presbyteriáni nechápou, kdo je v Českobratrské církvi evangelické synodní senior, když máme sami v základních otázkách církevního zřízení povážlivé mezery.

---

¹⁹³ Ústřední archiv ČCE, fond Synodní rada ČCE, nezpracované dodatky k fondu. Zápis o 1. schůzi užší komise pro revisi církevního zřízení konané dne 15. dubna 1946 v Praze.

¹⁹⁴ Ústřední archiv ČCE, fond Synodní rada ČCE. Tisky 17. synodu (1971), p. 150–153 a 275.

¹⁹⁵ Tamtéž, p. 93–96.

¹⁹⁶ Tamtéž, p. 91.